

ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ
ΣΤΗΝ ΚΩΜΩΔΙΑ «MOSTELLARIA» ΤΟΥ ΠΛΑΥΤΟΥ*

Στον καθιερωμένο κατάλογο προσώπων της ρωμαϊκής κωμωδίας (*Personae*), ο οποίος τοποθετείται πριν από την Υπόθεση (*Argumentum*), αναγράφονται κατά παράδοση τα ονόματα των ηρώων κάθε έργου — με τη σειρά εμφάνισής τους — μαζί με ένα χαρακτηρισμό τους, κατά κανόνα μονολεκτικό. Ο χαρακτηρισμός αυτός διακρίνει κατά πρώτον τους ελεύθερους από τους δούλους. Όσον αφορά στους πρώτους, υποδηλώνεται παράλληλα η ηλικία ή το επάγγελμα. Όσον αφορά στους δεύτερους, γίνεται σαφής διάκριση για το είδος του δούλου ή του υπηρέτη, καθώς υπήρχαν και σε αυτούς πολλές διαβαθμίσεις και διακρίσεις. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί ανάγονται στην παράδοση των κωμικών δραμάτων, όπως αυτή διαμορφώθηκε σιγά-σιγά από την αρχαιοελληνική Μέση και Νέα Κωμωδία, τις *Fabulae Attellanae*, τους μίμους, τις φάρσες και τις —ήδη παγιωμένες— *Fabula Togata* και *Fabula Palliata*.

Ειδικότερα στον κατάλογο προσώπων του έργου *Mostellaria*, όπως αυτός εμφανίζεται στις εκδόσεις του έργου¹, αναφέρονται τα εξής πρόσωπα, με

---

* Το παρόν άρθρο παρουσιάστηκε συντομευμένο —υπό μορφή ανακοίνωσης— στο Δ' Συμπόσιο Κλασικών Σπουδών του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Μάιος 2005). Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την Καθηγήτρια Λατινικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, κυρία Μαρία Βουτσίνου-Κικίλια, για τις πολύτιμες παρατηρήσεις και υποδείξεις που έθεσε υπόψη μου, πριν την από παρουσίαση αυτή, καθώς και τους κύριους Δημήτριο Ράιο και Ανδρέα Κατσούρη, Καθηγητές Κλασικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, για τις εύστοχες επισημάνσεις τους κατά τη διάρκεια του Συμποσίου. Οποιαδήποτε λάθη και παραλείψεις, βαρύνουν αποκλειστικά και μόνο εμένα.

1. Από τις εκδόσεις του έργου, οι πρώτες αποδείχθηκαν ότι ήταν και οι σημαντικότερες, καθώς έλυσαν μια σειρά από προβλήματα, σχετικά με τη δομή, τα πρόσωπα, ακόμα και την πολύπλοκη σειρά των στίχων και των σκηνών. Οι πλέον κλασικές είναι οι κάτωθι: Editio princeps (Merulae, 1472), J. Camerarius (Basel, 1552), F. H. Botte (Halberstadt, 1821), Fr. Ritschl (Bonn, 1850 & F. Schöll; 1893, επεξής = *Comoediae*), A. Δωδώνη: *Φιλολογία* 34 (2005) 157-181

σειρά εμφάνισης: Tranio Servus (Τρανίων, Δούλος), Grumio Servus (Γρυνίων, Δούλος), Philolaches Adulescens (Φιλολάχης, Νεαρός), Philematium Meretrix (Φιλημάτιον, Εταίρα), Scapha Ancilla (Σκάφη, Υπηρέτρια), Callidamates Adulescens (Καλλιδαμάτης, Νεαρός), Delphium Meretrix (Δέλφιον, Εταίρα), Pueri (Νεαροί Σκλάβοι), Theo[r]opides Senex (Θεο[ρ]οπίδης, Γέρος), Pedisequi (Ακόλουθοι), Misargyrides Danista (Μισαργυρίδης, Τοκογλύφος), Simo Senex (Σίμων Γέρος), Phaniscus Advorsitor (Φανίσκος, Ακόλουθος), (P)ina(ciu)m Advorsitor (Πινάκιον Ακόλουθος), Sphaerio Puer (Σφαιρίων, Νεαρός Δούλος), Lorarii (Μαστιγοφόροι).

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε την πιθανή προέλευση του ονόματος² κάθε προσώπου³ της συγκεκριμένης κωμωδίας. Η μέχρι τώρα έρευνα δεν έχει επιλύσει το συγκεκριμένο θέμα, με το οποίο θα ασχοληθούμε. Οι περισσό-

---

O. Fr. Lorenz (Berlin, 1866, 1883²), W. Ramsay (London, 1869), E. P. Morris (Cambridge, 1880), E. A. S. Scaliger (Cambridge, 1884), J. L. Ussing (Hildesheim-New York 1888, 1972²), G. Götz & F. Schöll (Leipzig, 1896, 1900²), F. Leo (Berlin, 1896), W. M. Lindsay (Oxford, 1905), E. A. Sonnenschein (Oxford, 1907²- ανατύπωση 1966). Από τις νεότερες, σημαντικές είναι οι εκδόσεις των A. Ernout (Paris, 1961²), I. Collart (Paris, 1970), F. R. Merrill (Glasgow-Bristol 1972, 2002² = Modern School Classics), E. Paratore (Roma, 1976), G. Viveros (Mexico, 1980), B. Maurizio (Milano, 1991). Από τις μεταφράσεις της κωμωδίας ξεχωρίζουν αυτές των: J. Naudet (Paris, 1845), G. Finali (Milano, 1903), L. Gurlitt, (Berlin, 1920-2), A. Q. Moreschini (Torino, 1970), W. Hofmann (Leipzig, 1971), K. Gantar (Maribor, 1971), E. Paratore (Roma, 1972), J. B. Poynton (Oxford, 1973), E. Oberg (Weinheim, 1987 = *Das Bühnenspiel*, CCIX), I. Román Bravo (Madrid, 1995), D. R. Slavitt & B. Palmer (Baltimore, 1995), E. Segal (Oxford, 1996). Ο πρώτος που σχολίασε ενδελεχώς τη συγκεκριμένη κωμωδία είναι ο J. A. Stamkart, *Commentarius in Plauti Mostellariam* Diss. Amsterdam, 1858.

2. Κλασικό βοήθημα για τα αρχαία ονόματα (τα οποία χρησιμοποιούν κατά κόρον οι Ρωμαίοι κωμωδιογράφοι) είναι το πολύτομο εγχειρίδιο των P. M. Frazer & E. Matthews, *A Lexicon of Greek Personal Names*, Oxford 1987 (vol. I)· 1994 (vol. II)· 1997 (vol. III A)· 2000 (vol. III B), το οποίο εφεξής συντομογραφούμε ως *LGPV*. Εκεί μπορεί κάποιος να βρει τις συντομογραφίες για όλες τις συλλογές ελληνικών και ρωμαϊκών επιγραφών. Ένα παλιότερο σημαντικό εγχειρίδιο, είναι το βιβλίο του F. Bechtel, *Die griechische Personennamen*, Göttingen, 1894. Ειδικότερα για τα ονόματα της αρχαίας Αθήνας, υπάρχει το πολύτομο έργο του J. S. Trail, *Persons of Ancient Athens*, Toronto (1994-), το οποίο ακόμα δεν έχει ολοκληρωθεί.

3. Ο πρώτος που διεξήγαγε ενδελεχή έρευνα με το θέμα αυτό και έθεσε τις βάσεις για περαιτέρω μελέτη είναι ο K. Schmidt, «Die griechischen Personennamen bei Plautus», *Hermes*, XXXVII, 1902, σ. 173-211· 353-390· 608-626, ο οποίος αναλύει από ετυμολογικής απόψεως όλα τα πρόσωπα των κωμωδιών του Πλαύτου. Πριν από αυτόν, τις πρώτες προσπάθειες ερμηνείας έκαναν ο Fr. Ritschl, «Quaestiones onomatologicae comicarum», *Opuscula Philologica*, Leipzig, 1877, III, σ. 301-351 (το δύο μέρη του υποκεφαλαίου «Quaestiones onomatologicae plautinarum capita duos», σ. 333-341

τερες εικασίες των μελετητών αφορούν σε ένα στοιχείο του χαρακτήρα του κάθε ήρωα του έργου. Στόχος μας είναι η καταγραφή των έως τώρα υποθέσεων, διανθισμένη με κάποιες δικές μας προτάσεις.

Σε κάθε έργο του ο Πλαύτος παρουσιάζει μερικούς μόνο από τους υπάρχοντες τυποποιημένους χαρακτήρες της Ρωμαϊκής Κωμωδίας. Χρησιμοποιεί κάθε φορά ένα συγκεκριμένο αριθμό χαρακτήρων, οι οποίοι καθορίζουν τον αριθμό των ηθοποιών, οι οποίοι θα τους ερμήνευαν⁴. Πριν αρχίσουμε, λοιπόν, με την ονοματολογία, επισημαίνουμε πως στη συγκεκριμένη κωμωδία απουσιάζουν τύποι, όπως ο Παράσιτος (*Parasitus*)⁵, ο Αλαζών ή Καυχη-

δκ 341-9, αντίστοιχα, είχαν ήδη δημοσιευθεί στο *Prooemium Indicis Scholarum Hibernarum Bonnensium*, 1843-4, το πρώτο και στο *Prooemium Indicis scholarum aestivorum Bonnensium*, 1856 = *Prooemiorum Bonnensium decade*, Berlin, 1861, το δεύτερο) και ο E. König, *De nominibus propriis quae sunt apud Plautum et Terentium*, 1875-6 (= Jahresbericht über das städtische katholische Gymnasium zu Patschkau). Ο E. A. Sonnenschein, *ό.π.*, σ. 60-1, ήταν ο μελετητής που συγγέντρωσε τις πιο σημαντικές από τις -εως τότε — προτάσεις. Ο δεύτερος, ο οποίος προχώρησε πολύ την έρευνα και την έστρεψε προς ετυμολογίες, οι οποίες δεν είχαν δοθεί ποτέ μέχρι εκείνη τη στιγμή ήταν ο B. Mosca, στη δική του σχολιασμένη έκδοση, *Mostellaria*, Milano, 1934. Επιπλέον, υπάρχουν άρθρα, τα οποία ασχολούνται με την ονοματολογία γενικότερα στα έργα του ρωμαίου κωμωδιογράφου και όχι μόνο στη συγκεκριμένη κωμωδία· βλ. Th. Bergk, «Propria quaedam nomina apud latinos comicos extantia aut explicantur aut emendantur», στο βιβλίο του *Opuscula Philologica* ή *Kleine Philologische Schriften*, Halle, 1884, I, σ. 208· M. López López, *Los personajes de la comedia plautina: nombre y función*, Lleida, 1991 (= El fil d' Ariadna Lingüística No 6)· Ιδίου, «Analogía y contraste de significado en algunos pares de nombres propios plautinos», *Mélanges V. Bejarano*, Barcelona, 1991· G. Petrone, «Nomen / omen: poetica e funzione dei nomi (Plauto, Seneca, Petronio)», *MD*, XX-XXI, 1988, σ. 33-70· W. M. Seaman, *The Appropriate Name in Plautus*, Diss. Urbana, Illinois, 1939· Ιδίου, «On the Names of Old and Young Men in Plautus», *ICS*, LVIII, 1969 (= Studies B. E. Perry), σ. 114-122· B. L. Ullmann, «Proper Names on Plautus. Terence and Menander», *CP*, XI, 1916, σ. 61-4. Ένα γενικότερο έργο είναι αυτό του L. Capogrossi Colognesi, «La denominazione degli schiavi e dei padroni nel latino nel terzo e del secondo secolo a. C.», *Actes Coll. Nieborów*, 1979, σ. 171-196. Πρβ. επίσης τις επισημάνσεις του Δ. Ράιου, *Η μέλισσα και ο λυκάνθρωπος*, Αθήνα 2001, σ. 33, υποσ. 41· σ. 198-9 και υποσ. 505.

4. F. Schmidt, *Über die Zahl der Schauspieler bei Plautus und Terenz und die Verteilung der Rollen unter dieselben*, Erlangen, 1870.

5. Βλ. V. D'Agostino, «La figura del parasito in Plauto», *Mondo Classico*, VII, 1937, Suppl., σ. 90-110· J. W. Draper, «Falstaff and the Plautine Parasite», *CJ* XXXIII, 1937-8, σ. 390-401· A. Giese, *De parasiti persona capita selecta*, Diss. Berlin, 1908· A. Hug, «Parasitos», *RE*, XVIII. 4., Stuttgart, 1949, στήλ. 1381-1405· M. Johnston, «Parasites in Plautus and in Spencer», *CW*, XXVI, 1932-3, σ. 104· L. Lofberg, «The Sycophant-Parasite», *CPh*, XV, 1920, σ. 61-77.

σιάρης Στρατιωτικός (*Miles*)⁶, ο Κόλαξ (*Colax*)⁷, ο / η Μαστρωπός, Δουλέμπορος ή Πορνοβοσχός (*Leno*)⁸, η Τροφός (*Nutrix* ή *Anus*, ανάλογα με την ηλικία της), ο Μάγειρας (*Cocus*)⁹, ο Παιδαγωγός (*Paedagogus*)¹⁰.

Θα ξεκινήσουμε την επισκόπηση με την προέλευση του ονόματος του τίτλου του έργου: *Mostellaria*, είναι επίθετο θηλυκού γένους, προέρχεται από τη λέξη *mo(n)st(r)ellum*, υποκοριστιστικό του *monstrum* (τέρας). Επομένως, *Mostellaria* (ενοείται¹¹ *fabula* ή *comoedia*) σημαίνει κατά λέξη: «Κωμωδία για ένα φάντασμα», «Ιστορία για ένα στοιχείο» ή, σε ελεύθερη απόδοση: «Το στοιχειωμένο σπίτι». Τα δε πρόσωπα του έργου, διαιρούνται σε τέσσερις κατηγορίες: δούλοι, εταίρες, γέροντες και νέοι.

6. Για τον τύπο του καυχησιάρη στρατιωτικού (με κορυφαία την παρουσία του στην κωμωδία *Miles gloriosus*), βλ. J. Collart, «Le soldat qui ne chant pas: quelques remarques sur le rôle du miles chez Plaute», *REL*, 47 bis, 1970 (= *Mélanges M. Durray*), σ. 199-208· R. Garapon, «Le personnage du soldat fanfaron dans le théâtre français au XVIe et au XVIIe siècle», *Actes du VIIe Congrès de l'Association G. Budé, Aix-en-Provence, 1-6 avril 1963*, Paris, 1964, σ. 113-5· G. T. Griffith, *The Mercenaries of the Hellenistic World*, Cambridge, 1935· J. Hanson, «The Glorious Military», στο Dorey & Dudley, *The Roman Drama*, London, 1965, σ. 51-85· W. T. McCary, *Servus gloriosus. A Study of Military Imagery in Plautus*, Diss. Stanford, 1969· Ιδίου, «Menander's Soldiers», *AJPh*, XCIII, 1972, σ. 279-298· R. Perna, «La figura del soldato in Plauto», *RC*, I, 1954, σ. 15-25· O. Ribbeck, *Alazon. Ein Beitrag zur antiken Ethologie und zur Kenntniss der griechisch-römischen Komödie*, Leipzig, 1882· E. de Saint-Denis, «Un grotesque de la comédie latine, le soudard», *Les Etudes Classiques*, XXXII, 1964, σ. 130-146· H. Wysk, *Die Gestalt des Soldaten in der griechisch-römischen Komödie*, Diss. Gießen, 1921.

7. O. Ribbeck, *Kolax: eine ethnologische Studie*, Leipzig, 1901 (= *Abhandlung der K. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*, XII).

8. Για τον τύπο αυτό, βλ. A. S. Gratwick, «Lenonia Plautina», *RhM*, N. F., CXI, 1968, σ. 289-291· O. Stolz, *De lenonia in comoedia figura*, Diss. Gießen, Darmstadt, 1920. Η Σκάφη, αν και δεν χαρακτηρίζεται επίσημα ως *leno* στον κατάλογο της κωμωδίας, εντούτοις συγκεντρώνει στο πρόσωπό της αρκετά από τα χαρακτηριστικά αυτής της κατηγορίας.

9. Για την παρουσία των μάγειρων, βλ. H. Dohm, *Mageiros: die Rolle des Kochs in der griechisch-römischen Komödie*, München, 1966 (= *Zetemata*, 32)· C. C. Harcum, *Roman Cooks*, Baltimore, 1914· S. C. B. Lowe, «Cooks in Plautus», *CIAnt*, IV, 1985, σ. 72-102· F. Orth, «Kochkunst», *RE*, XI, Stuttgart, 1922, στήλ. 944-982· E. Rankin, *The Role of the μάγειροι in the Life of Ancient Greeks*, Diss. Chicago, 1907. Στη *Mostellaria* ο μόνος που πλησιάζει κάπως στο ρόλο αυτό είναι ο Τρανίω που σχολείται μόνο με την κουζίνα του, όπως του καταμαρτυρεί ο Γρυμίων.

10. R. Boulogne, *De plants van de paedagogus in de romeinse cultuur*, Diss. Utrecht, 1951· R. Schottlaender, *Die komische Figur des Pädagogen in den Komödien des Plautus*, Diss. Leipzig, 1975· E. Schuppe, «Paidagogos», *RE*, XVIII, Stuttgart, 1942, στήλ. 2375-2385.

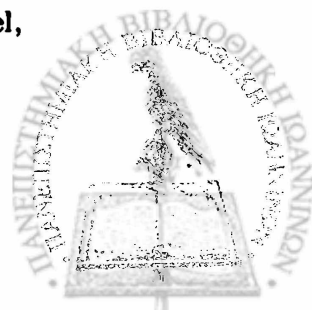
11. Οι λέξεις αυτές υπονοούνται σε όσα έργα έχουν την κατάληξη *-aria*, όπως *Aulularia*, *Asinaria*, *Cistellaria*, *Vidularia*, όλα του Πλάτου.

I. ΟΙ ΔΟΥΛΟΙ. Το έργο είναι εμπλουτισμένο με την παρουσία αρκετών δούλων, διαφορετικής ιδιοσυγκρασίας ο καθένας, η οποία υποδηλώνεται με έμμεσο τρόπο και από το όνομά τους¹², στοιχείο το οποίο κατά κανόνα

12. Η βιβλιογραφία για τη διαίρεση των δούλων σε κατηγορίες και τη γενικότερη χαρακτηρισολογία που τους διακρίνει είναι μεγάλη· ακολουθεί ένα μικρό απάνθισμα: G. M. Alliard, «La figura del servo nelle commedie di Plauto», *Zetesis*, VIII, 1, 1988, σ. 27-45· A. Aloni, «Il ruolo dello schiavo come personaggio nella commedia di Menandro», *Atti Ce. R. D. A. C.*, VIII, 1976-7, Milano, 1977, σ. 25-41 (= *Studi vari di storia greca, ellenistica e romana*)· W. S. Anderson, «A New Menandrian Prototype for the *Servus Currens* of Roman Comedy», *Phoenix*, XXIV, 1970, σ. 229-236· M. Bang, «Die Herkunft der römischen Sklaven», *RM*, XXV, 1910, σ. 223-251 & XXVIII, 1912, σ. 189-221· J. Baumgart, *Die römischen Sklavennamen*, Diss. Breslau, 1936· F. K. Beese, *The Slave in Ancient Comedy*, Diss. Cardiff, 1939· G. Chalandon, *De servis apud Plautum*, Diss. Lyon, 1875· V. D'Agostino, «Cenni sulla figura del *servus* nella commedia plautina», *RSC*, XXIII, 1975, σ. 268-272· M. Delcourt, «Le prix des esclaves dans les comédies de Plaute», *AC*, XVII, 1948, σ. 123-132· J. Dingel, «Herren und Sklaven bei Plautus», *Gymnasium*, LXXXVIII, 1981, σ. 489-504· G. E. Duckworth, «The Dramatic Function of the *Servus Currens* in Roman Comedy», *Studies E. Capps*, Princeton N. J., 1936, σ. 93-102· J. C. Dumont, «La stratégie de l'esclave plautinien», *REL*, XLIV, 1966-7, σ. 182-203· G. Freyburger, «La morale et la *fides* chez l'esclave de la comédie», *REL*, LV, 1977, σ. 113-127· T. Guardi, «I precedenti greci della figura del 'servus currens' della commedia romana», *Pan*, II, 1974, σ. 5-15· P. W. Harsh, «The Intriguing Slave in Greek Comedy», *TAPhA*, LXXXVI, 1955, σ. 135-142· W. Hofmann, «Plautinische Sklaven», στο *Sozialökonomische Verhältnisse im alten Orient und im klassischen Altertum* (ed. H. J. Diesner u. a.), Berlin, 1961, σ. 140-7· J. N. Jurewicz, *Niewolnicy w komediach Plauta*, Warsaw, 1958 (= *Biblioteka Meandra*, 25)· Ιδίου, «Bemerkungen über die *servi mali* bei Plautus», *AAnthung*, IX, 1961, σ. 27-36· J. N. Korzyński, «Otnošenje raba k vychodu na volju po materialam rimskoj komedii», *VDI*, III, 1953, σ. 149-158 (= *Das Verhalten eines Sklaven zu der Freilassung nach Angaben der römischen Komödie*)· Ιδίου, *Rabstvo i obrazy rabov v Rimskoj komedii 'Fabula Palliata' po proizvedenijam T. Makcija Plavta i P. Terencija Afra* (= *Slavery and the Characters of Slaves in the Fabulae Palliatae of Plautus and Terence*), Diss. Lviv, 1955 (σπρ ρωσικά)· Ιδίου, «Das Problem der 'Romanisierung' der Sklavengestalten in der Komödien des Plautus», *Meander*, XII, 1957, σ. 142-156· Ιδίου, «Utrum servi in Plautinis comoediis obvii vere servi Romani sint», *Meander*, XII, 1957, σ. 142-156· Ιδίου, «Utrum servi Romani liberi fieri voluerint», *Meander*, XIII, 1958, σ. 120-136· M. Lambertz, *Die griechischen Sklavennamen*, Wien, 1907-8 (= Separatabdruck aus dem 57. und 58. Jahresbericht über das k. k. Staatsgymnasium im VIII. Bezirke Wien)· C. Langer, *De servi persona apud Menandrum*, Diss. Bonn, 1919· W. T. McCary, «Menander's Slaves: their Names, Roles and Masks», *TAPhA*, C, 1969, σ. 277-294· R. Martin, «La psychologie des esclaves d'après quelques pièces de Plaute», *Revue Franco-Ancienne*, CLXXIV, 1972, σ. 14-22· A. Oxé, «Zur älteren Nomenklatur der römischen Sklaven», *RhM*, LIX, 1904, σ. 108-140· E. Schild, *Die dramaturgische Rolle der Sklaven bei Plautus und Terenz*, Basel,

αναφέρεται στο κυριότερο χαρακτηριστικό της προσωπικότητάς τους¹³.

Τρανίων (Τραίο). Ο πρώτος — και σημαντικότερος — δούλος είναι ο Τρανίων ή Θρανίων, ο οποίος ουσιαστικά πρωταγωνιστεί στο έργο. Το όνομά του μεταγλωττίζεται από το ελληνικό όνομα Θρανίων¹⁴, το οποίο, ωστόσο, δεν απαντά στην ελληνική γλώσσα¹⁵. Ο Bergk¹⁶, υποστηρίζει ότι είναι Αθηναϊκό όνομα¹⁷, αποδίδει δε σε αυτό τη σημασία: *servus remigis ministerio functus*, δηλαδή «κάθισμα του κυβερνήτη ή του πηδαλιούχου» (*Ruderbank*), ενώ ο Schmidt¹⁸, ενώ συμφωνεί με τον Bergk στο ότι αντλεί την

1917· E. Smadja, «Les esclaves et l'argent dans les comédies de Plaute», στο *Schiavi e dipendenti nell' ambito dell' «oikos» e della «familia». Atti del XXII Colloquio GIREA, Siena, 1995*, (ed. M. Moggi & G. Gordiano), Pisa, 1997, σ. 249-258· P. P. Spranger, *Historische Untersuchungen zu den Sklavenfiguren des Plautus und Terenz*, Mainz, 1961 (= *Akademie Mainz, Geistes und Sozialwissenschaftlichen Klasse, 1960, No 8*), Stuttgart, 1984' (= *Forschungen zu antiken Sklaverei, Band XVII*), ο οποίος παραθέτει αναλυτική βιβλιογραφία (σ. 143-151) για όλα τα θέματα που σχετίζονται με το θεσμό της δουλείας στην Ελλάδα και τη Ρώμη· C. Stace, «The Slaves of Plautus», *G & R*, N. S., XV, 1968, σ. 64-78· A. J. Tobias, «Bacchiac Women and Jambic Slaves in Plautus», *CJW*, LXXIII, 1979, σ. 9-18· C. Weissmann, *De servi currentis persona apud comicos Romanos*, Diss. Gießen, 1911· C. O. Zuretti, «Il servo nella comedia greca antica», *RFIC*, XXXI, 1903, σ. 46 κ. εξ.

13. Σύμφωνα με τον Δονάτο, *ad Ter. Adelph.*, I, 3, 21, η ονοματολογία των δούλων προέρχεται είτε από την καταγωγή τους, είτε από κάποιο παρλληλισμό, είτε από τις συνήθειες και τις βωμολοχίες τους, είτε από τις ασχολίες τους, είτε από κάποιο χαρακτηριστικό του σώματος ή του προσώπου τους: *Semper nomina comicorum servorum aut a nationibus sunt indita... aut ex accidentibus... aut a moribus et vernilitate... aut ex negotio aut ex qualitate corporis... aut ex specie formae, ut Pinacium*. Όπως πρρηθρούμε, στην τελευταία κατηγορία συγκαταλέγει και τον δούλο με το όνομα *Pinacium* (βλ. παρακάτω).

14. Την απόδοση Θρανίων προτιμά ο K. Schmidt, *Hermes*, δ.π., σ. 386.

15. Βλ. Th. Bergk, δ.π., I, σ. 208. Όσο για την άλλη μορφή του ονόματός του, Τρανίων, τούτη απαντά μια και μοναδική φορά ως Αθηναϊκό όνομα σε μια δυσανάγνωστη επιγραφή· βλ. Immerwahr, *Attic Script. A Survey*, Oxford, 1990, 354 Τρα[νί ?] ον LGPN, II, σ. 434.

16. Th. Bergk, δ.π., I, σ. 208.

17. Ο ίδιος ο Bergk, *αυτόθι*, I, σ. 208, εκφράζει τις αντιρρήσεις του, για την άποψη του Lorenz, ο οποίος στην έκδοσή του (δ.π., σ. 9), αρνείται την ελληνικότητα των ονομάτων του Πλάτου.

18. K. Schmidt, *Hermes*, δ.π., σ. 369. Ο μελετητής το συσχετίζει με το ρήμα θρανεύω (= τιθασεύω, μαστιγώνω)· πρβ. Αριστοφ., *Ίππ.*, 369 ή βύρσα σου θρανεύσεται (= ή βύρσα σου τυπτομένη διαφθαρήσεται, σύμφωνα με τα αρχαία σχόλια, έκδ. Fr. Dübner, *Scholias Graeca in Aristophanem*, Paris, 1877-Hildesheim 1969, σ. 46). Η Petronio, δ.π., σ. 52 προσθέτει πως πρόκειται για απειλή ξυλοδαρμού με μπαστούνη (πολύ συνηθισμένη — θα προσθέταμε — στα έργα του Μολιέρου και του Μαριβώ), ένα μοτίβο που επανέρχεται συνεχώς μέσα στο έργο με διάφορα μέσα βασανισμού, σε σημείο, ώστε

πρόελευσή του από τη λέξη *thrānos*¹⁹, δίνει ωστόσο μια άλλη ερμηνεία σε αυτήν, «κάθισμα του βυρσοδέψη» (*Gerberbank*). Η απόδοση αυτή του Schmidt, δηλαδή «βυρσοδέψης», αναφέρεται στον άνθρωπο που δαμάζει ή μαστιγώνει τα δέρματα και — κατ' επέκταση — τους άλλους ανθρώπους²⁰. Ο Ritschl²¹, αντίθετα, δίνει διαφορετική ετυμολογία. Υποστηρίζει ότι το όνομα προέρχεται από το *τρανής* ή *τρανός* (= καθρός, διαυγής) και κατ' επέκταση «σπιρτόζος», άποψη με την οποία συμφωνεί και ο Fay²². Ο τελευταίος επισημαίνει πως το επίθετο *τρανής* σχετίζεται ετυμολογικά με το ρήμα *τετραίνω* ή *τιτράω* (= διατρύπώ), αλλά και με επίρρημα *τρανώς* που χρησιμοποιείται στην ελληνική τραγωδία²³ με ρήματα ομιλίας και σημαίνει περιφραστικά «αποκαλύπτω». Αμφότερα δε τα επίθετα χαρακτηρίζουν τον Ερμή, αγγελιοφόρο των θεών²⁴, επομένως ο Τρανίων — ταυτισμένος έως ένα σημείο με τον συγκεκριμένο θεό — ήταν ο «καταδότης». Ο Fay προσπαθεί επιπλέον να ερευνήσει κατά πόσον το όνομα του δούλου σχετίζεται με κάποιο πτηνό. Στους στίχους 832-840, ο ίδιος ο Τρανίων παρομοιάζει τον εαυτό του με το πτηνό *cornix* (κορώνη, κολιοός ή κίσσα), η εξυπνάδα της οποίας ήταν παροιμιώδης²⁵, αλλά και ο προφητικός της χαρακτήρας, ως ιερού πτηνού του Απόλλωνα (παράλληλος με αυτόν του Θεοπροπίδη), καταγεγραμμένος συχνά κατά την αρχαιότητα. Δεδομένου δε ότι το επίθετο *τρανός* είχε και την έννοια «διαπεραστικός», τότε ίσως ο Τρανίων να είναι «το πτηνό με τη διαπεραστική

να αυτοπαρωδείται ο δούλος (πρβ. *Ιδίας, Teatro antico e inganno: finzioni plautine*, Palermo, 1983, σ. 176 κ. εξ.). Στο ίδιο πλαίσιο ερμηνεύεται τη σκοτεινή έκφραση (στ. 55): «κόσκινο του δήμιου / βασανιστή» (*carnuficium cribrum*), όπως αποκαλείται ο Τρανίων. Πρόκειται, δηλαδή για έναν υπαινιγμό *in absentia*, όπου — όπως και στα θρανοί και θρανεύω — υπονοείται μια ενέργεια χτυπήματος.

19. Η λέξη σημαίνει γενικά «κάθισμα» ή και «αφοδευτικός δίφρος».

20. Η Petrone, *ό.π.*, σ. 52.

21. Fr. Ritschl, *Opuscula*, *ό.π.*, III, σ. 331. Την ετυμολογία από το *τρανής* δέχεται και ο L. Burlitt, *Plautus, Komödien*, Berlin, 1922, III, σ. 223, ο οποίος αποδίδει το επίθετο στα λατινικά ως *acutus*, «οξύς».

22. E. W. Fay, «Further Notes on the *Mostellaria* of Plautus», *AJPh*, XXIV, 1903, σ. 245-277 και κυρίως σ. 249 κ. εξ.

23. Ο μελετητής, *ό.π.*, σ. 249 αναφέρει πως το *τρανώς* απαντά με αυτή τη σημασία στον Αισχύλο και Ευριπίδη. Αξίζει να σημειωθεί πως και τα ρήματα *τρανέω* και *τρανώω* είχαν σε μεταγενέστερους συγγραφείς τη σημασία «διαλευκάνω», «αποκαλύπτω».

24. Πρβ. Κορνούτ., *Περί Θεών Φύσ.*, 16.

25. E. W. Fay, *ό.π.*, σ. 252, ο οποίος ανατρέπει στον Otto, *Sprichwörter der Römer*, s. v. *cornix* για την εξυπνάδα του συγκεκριμένου πτηνού, αλλά και τον Thompson, *Greek Birds*, σ. 93.

φωνή»²⁶. Ο ίδιος μελετητής καταγράφει επίσης μια σειρά από στίχους²⁷, από τους οποίους ορισμένοι εμπεριέχουν διορθώσεις γενικώς μη αποδεκτές από τους εκδότες, για να στηρίξει πως ο Τρανίων είναι κίσσα ή πίσσα, δρυοκολάπτης ή κολοιός. Ο Ussing²⁸, από την πλευρά του, δεν απορρίπτει την πρόταση των Ritschl / Fay, όμως, στηριζόμενος στο στίχο 1115²⁹, θεωρεί ότι το όνομά του Τρανίωνα προέρχεται μάλλον από κάποιο ψάρι, ίσως χέλι, παρόλο που — όπως ο ίδιος επισημαίνει — απουσιάζουν οι σχετικές μαρτυρίες. Κάτι παραπλήσιο πιστεύει κι ο Lorenz, στηριζόμενος στο στίχο 1070³⁰ και αποδίδει την ερμηνεία του με το ουσιαστικό θρανίς ή θρανίας (=ξιφίας). Εμείς θα προτείνουμε με επιφυλάξεις - ένα κωμικό συγκριτικό βαθμό του τρανός. Άρα, τρανίων (πρβ. καλλίων, εχθίων), «ο εξυπνότερος», «ο πιο πονηρός».

Οι υποθέσεις αυτές δεν μπορούν να απορριφθούν εύκολα, γιατί κάθε μια ξεχωριστά ευσταθεί ως προς την επιχειρηματολογία της. Οπωσδήποτε ο Τρανίων εμφανίζεται — λόγω της υψηλής νοημοσύνης του — ετοιμόλογος και ικανός να αποφεύγει τις καχοτοπίες. Είναι ένας απίθανος ιντριγκαδόρος και δολοπλόκος, ένας πανέξυπνος και πανούργος δούλος, ο οποίος ασχολείται με θέματα πέρα από την κουζίνα του και ως εκ τούτου, παρά τον φόβο για σκληρή τιμωρία του από τον αφέντη του, δεν διστάζει να παραπλανήσει τους πάντες και να γίνει ο καταλύτης, το πρόσωπο-κλειδί όλου του έργου. Πάντως, όποια από τις ετυμολογίες και να αποδεχθεί κανείς³¹, θα

26. E. W. Fay, *ό.π.*, σ. 257. Πρβ. Αντίφιλ. Παλ. Ανθ., IX, 298, 6· Αισχ. Χορηφ., 452. Εξάλλου, το ρήμα τρανοποιέω σημαίνει «προφέρω ευδιακρίτως» πρβ. Βίος Δημοσθ. = *Orai. Gr.*, I, 4, σ. 155, 9.

27. Πρόκειται για τους στίχους 5, 82, 365, 903, 1094 κ. εξ.

28. J. L. Ussing, *ό.π.*, III, 2, σ. 96-7. Η μόνη μαρτυρία για την ύπαρξη κάποιου ψαριού, με το όνομα αυτό ανήκει στον W. Klein, *AZ*, XXXVII, tab. 4, ο οποίος υποστηρίζει πως το διάβασε σε ένα αγγείο από την Καμπανία.

29. *Ne faxis: nam elixus esse quem assus soleo suavior* (= μην κάνεις τίποτα συνήθως είμαι νοστιμότερος βραστός, παρά ψητός).

30. *Non ego illi extemplo hamum ostendam, sensim mittam lineam* (= εγώ δεν θα του δείξω αμέσως το αγκίστρι, θα αφήσω σιγά την πετονιά).

31. Ενδεχομένως η κατάληξη -ίων (-ίο) να είναι υποκοριστική, αντίστοιχη με την κατάληξη -ίων της Φιλημάτιον και της Δέλφιον. Είναι η άποψη του Fr. Ritschl, την οποία καταγράφει και απορρίπτει ο F. Bücheler, «Coniectanea critica», *RLM*, XV, 1860, σ. 428-457 ιδίως σ. 436, ως ελάχιστα αρμόζουσα σε έναν δανειστή ή τοκογλύφο, όπως ο Τρανίων (*parum illud puto faeneratoris personae congruens*). Αντίστοιχα, πάντως σχηματίζεται μια μακρά σειρά από δούλους (με συνοδευτικό χαρακτηρισμό το *seruus*), όπως ο Ακανθίων (Acanthio)-Mercator, ο Αχαριστίων (Acharistio) της ομώνυμης χαμένης κωμωδίας (πρβ. Non., σ. 157, 6), ο Δεκίων (Decio)-Menaechmi, ο Ερμίων (Hermio), από χαμένο έργο (πρβ. Paul.-Fest., σ. 62, 4), ο Θεσπρίων (Thesprio)-Epidicus, ο Κακιστίων (Cacistio πρβ. Varr., *LL*, VII, 67 in *cesistione*), ο Κορβαλλίων (Cordalio)-Captivi, ο Λαμπαδίων (Lampadio)-Cistellaria, ο Μαχαίριων (Machaerio)-Aulularia, ο Μεσσηνίων (Messenio)-Menaechmi, ο Μιλφίων (Milphio)-Poenuli, ο Παλαιστρίων (Palaestrio)-Miles gloriosus, ο Σαγαριστίων (Sagaristio)-Persa, ο Σαγγα-

πρέπει να υπάρχει ευθεία σύνδεση αυτής με το χαρακτήρα του Τρανίωνα³².

Γρυμίων (*Grumio*). Ο δούλος αυτός εμφανίζεται μόνο στην πρώτη σκηνή του έργου. Το όνομά του, που είναι ένα άπαξ λεγόμενον, πιθανόν σχηματίστηκε κατ' αντιστοιχία από την ελληνική λέξη *Γρυμαία* ή *Γρυμέα*, που απαντά ως γυναικείο όνομα σε ένα κατάλογο που περιλαμβάνει Αθηναϊκές εταίρες³³. Κατά τους μελετητές ερμηνεύεται ως «τσάντα», «τσέπη»³⁴. Κατά τη γνώμη μας, όμως, το όνομα έχει σχέση με τη λέξη *Γρυμέα*, χωρίς όμως να σχετίζεται με τις εταίρες ως προς τη σημασία της, αλλά με την έννοια «σάκος ή κιβώτιο παλιών ενδυμάτων» και πολύ πιθανόν «συρφετός», άποψη την οποία διατύπωσε πρώτος ο Meineke³⁵. Η εικόνα των παλαιών και φθαρμένων ρούχων ταιριάζει με αυτή του δούλου που δουλεύει στα χωράφια και τα ζωοτροφεία. Θα μπορούσε όμως το όνομά του να έχει σχέση με το επιφώνημα *γρῦ*, που υποδηλώνει το βρυχηθμό του χοίρου, υποκοριστικό του οποίου είναι η λέξη *γρυλίον* (= χοιρίδιο), που θα ταιρίαζε στον συγκεκριμένο ακάθαρτο (λόγω εργασιών) δούλο. Εξάλλου, ο Τρανίων τον κατηγορεί ότι μυρίζει σαν

ρίων (*Sagarion*)-*Trinumnus*, ο Σκεπαρνίων (*Sceparnio*)-*Rudens*, ο Στεφανίων (*Stephanio*)-*Adelphoe* (& *Turpilius*, 51), ο Τραχαλίων (*Trachalio*)-*Rudens*, ο Τυρβαλίων (*Turbalio*)-*Rudens*. Επιπλέον υπάρχουν οι μάγειρες (*cocus*) Γογγρίων (*Congrio*)-*Aulularia* και Καρίων (*Cario*)-*Miles gloriosus*, οι μαστροποί (*leno*) Βαλλίων (*Ballio*)-*Pseudolus*, Δωρίων (*Dorio*)-*Phormio* και Σαννίων (*Sannio*)-*Adelphoe*, ο νεαρός δούλος (*puer*) Λυρκίων (*Lurcio*)-*Miles gloriosus*, ο παράσιτος (*parasitus*) Φορμίων (*Phormio*)-*Phormio*, οι νεαροί (*adulescens*) Κεφαλίων (*Cephalio*), αγνώστου έργου (πρβ. *Prisc.* V, σ. 673) και Νικασίων (*Nicasio*) από νόθο έργο του Καικιλίου, ο επιστάτης (*vilius*) Ολυμπίων (*Olympio*)-*Casina*. Την ίδια κατάληξη φέρουν δύο ηλικιωμένοι, ο γέρος (*senex*) Μικίων (*Micio*)-*Adelphoe* και ο Ηγίων (*Hegio*), ο οποίος εμφανίζεται αλλού ως γέρος (*senes*)-*Captivi* & *Adelphoe* και αλλού ως δικηγόρος (*advocatus*)-*Phormio*. Τέλος, σύμφωνα με τον Ritschl, *Opuscula*, ό.π., III, σ. 324 υπήρχε ένα έργο *Ναγιδίων* (*Nagidio*) του Ναίβιου, που είχε ως τίτλο του τον ομώνυμο ήρωα.

32. Παραδείγματος χάρη, ο Merrill, ό.π., σ. 68, αναφέρει τρεις από τις ερμηνείες («κάθισμα του βυρσοδέψη», «έξυπνος», «ξιφίας») και επισημαίνει πως όλες σχετίζονται με τη φύση του ρόλου του συγκεκριμένου δούλου.

33. Βλ. Αθήν., XIII, 583e. Το χωρίο αναφέρουν πολλοί μελετητές από τον Fr. Ritschl, *Opuscula*, ό.π., III, σ. 307 κ. εξ.

34. L. Burlitt, ό.π., III, σ. 223· F. R. Merrill, ό.π., σ. 68· Fr. Ritschl, *Opuscula*, ό.π., III, σ. 307· K. Schmidt, *Hermes*, ό.π., σ. 369· F. Schöll, ό.π., praefatio, σ. XXXVII· E. A. Sonnenschein, ό.π., σ. 60· J. L. Ussing, ό.π., III, 2, σ. 300.

35. Την πληροφορία αυτή βρήκαμε στον Fr. Ritschl, *Opuscula*, ό.π., III, σ. 307, ο οποίος αναφέρει τον Meineke, *Com.*, III, σ. 586 και IV, σ. 428. Ο J. L. Ussing, ό.π., III, 2, σ. 96, τεκμηριώνει περισσότερο αυτή την εκδοχή. Πιο αναλυτικά, ο μελετητής στηρίζεται στον Θεμιστίο, 23 *συρφετός* και *γρυμαία* (= βρωμιά), αλλά και στους Δίφιλο, απόσπ. 127 = Kock, II, 578 (για την πρώτη σημασία, «Tasche»: τσέπη, «Beutel»: λεία, λάφυρα) και Σωτάδη, απόσπ. 1, 3 = Kock, II, 448 (για τη δεύτερη σημασία, «Überbleibsel»: απομεινάρι, «Abfall»: απορρίμματα).

την κοπριά της γουρούνας³⁶. Ο Mosca³⁷ ισχυρίζεται ότι η λέξη προέρχεται από τη λατινική *gruma* ή *groma*, «βώλος», «κομμάτι γης», «χωράφι» ή ακόμα «όργανο μέτρησης της γης»³⁸, υπονοώντας ότι ο Γρυμίων είναι ο κατεξοχήν σκλάβος της επαρχίας³⁹. Ο Bergk⁴⁰ προτείνει παραπλήσια ετυμολογία, από τη λέξη *gru(m)mus* (ή *gruma*), «θρόμβος», «σωρός», «χώμα», κατ' αναλογία προς τη λέξη *lucrio* (από το *lucrum*), άποψη την οποία ασπάζεται και η Petrone⁴¹. Ο Fay ετυμολογεί από την παραπλήσια λέξη *grutumtum* (= *convectio pulveris*)⁴², συμφωνώντας ουσιαστικά με τους προηγούμενους. Το ίδιο πράττει και ο Merrill⁴³, δίδοντας ως λέξη προέλευσης το *grumius* της παλιάς Λατινικής, το οποίο έχει ακριβώς την ίδια σημασία με τις παραπάνω λέξεις. Ο Γρυμίων είναι ο τίμιος, αλλά ράθυμος δούλος που δουλεύει στους αγρούς, χρησιμοποιεί απλοϊκό και λαϊκό λεξιλόγιο και εμφανίζεται ηθικότερος από τον Τρανίωνα, στον οποίο δίνει καλές συμβουλές και προσπαθεί να τον αποτρέψει από τα διάφορα παραστρατήματα.

Φανίσκος (Phaniscus)⁴⁴. Ο δούλος αυτός φέρει — όπως και ο επόμενος — το προσωνόμιο *advorsitor* «αυτός που υποδέχεται (ή συνοδεύει) τον αφέντη του (μετά από συμπόσιο)»⁴⁵. Το όνομά του θηλυπρεπούς Φανίσκου⁴⁶, προέρ-

36. Στίχοι 40-1 *oboluiisti... / ... hara suis*. Υπάρχει πάντως κύριο όνομα Γρυμίων· βλ. *LGPN*, II, σ. 97· III B, σ. 94.

37. B. Mosca, *ό.π.*, σ. 27.

38. Επρόκειτο για ένα όργανο το οποίο χρησιμοποιούσαν οι τοπογράφοι της εποχής (*Gromatici* ή *Agrimensores*), το οποίο περιγράφει αναλυτικά ο O. Seyffert (& H. Nettleship-J. E. Sandys), *A Dictionary of Classical Antiquities*, New York, 1957, σ. 20, s. v. *agrimensores* και σ. 261, s. v. *groma*. Με την έννοια αυτή, ο Γρυμίων ενδεχομένως παρουσιάζεται ως όργανο (υποχείριο) του αφέντη του.

39. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη του O. Ribbeck, *Agroikos. Eine ethologische Studie*, Leipzig, 1885 (= *ASAW, Phil.-hist. Klasse, X*, 1).

40. Th. Bergk, *ό.π.*, I, σ. 208. Το όνομα *Grummus* υπήρχε και στην πραγματικότητα (CIL II, 6010).

41. G. Petrone, *ό.π.*, σ. 40, 51-2. Η ίδια ερευνήτρια τονίζει πως η αντίθεση ανάμεσα στους Τρανίο και Γρυμίο (παρά τη φωνητική συνάφεια των δύο ονομάτων) ανάγεται στο διαδεδομένο μοτίβο της αντίθεσης πόλης-αγρού (πρβ. το γνωστό μύθο με τους δύο ποντικούς, από την πόλη και από την επαρχία: Οράτ., *Sat.*, II, 6).

42. E. W. Fay, *ό.π.*, σ. 249. Για τη σημασία του *grutumtum* βασίζεται στον Götz, *Thesaurus Glossarum Emendatarum*, s. v.

43. F. R. Merrill, *ό.π.*, σ. 68.

44. Πρέπει να σημειωθεί πως το όνομά του αποκατέστησε ο Camerarius, από το *Phanicus* που δίνουν τα χειρόγραφα, αλλά και το *Thanicus* (μια φορά στη σκηνή IV. 6, χειρόγραφο B).

45. Η λέξη προέρχεται από το *advorsum* και *ire*. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. E. P. Morris, *ό.π.*, σ. 66.

46. Το όνομα Φανίσκος απαντά ως κύριο τρεις φορές, σε επιγραφές από τη Χίο: Πασπάτης, *Το Χιακόν Γλωσσάριον*, Αθήνα, 1888), τη Λάρισα: *IG IX (2)*, 790 και την

χεται από τη λέξη φανός: «φακός» (άποψη του Schöll, την οποία ακολουθούν ο Bechtel, ο Burlitt, ο Merrill, ο Schmidt, και ο Sonnenschein)⁴⁷, προσωνύμιο που ταιριάζει σε ακόλουθο που συνοδεύει τον αφέντη του σπίτι το βράδυ⁴⁸, δείχνοντάς του το δρόμο με τη λάμπα, αφού εκείνος είναι μεθυσμένος⁴⁹. Επιπλέον ο ρόλος του είναι να αποκλύψει όλη την αλήθεια στο Θεοπροπίδη και να οδηγήσει στη λύση του δράματος, ενέργεια συγγενής ετυμολογικά με το ρήμα φατίζω, της αρχαίας Ιωνικής διαλέκτου, με τη σημασία του «αναγγέλλω». Θα μπορούσε ίσως να αποδώσει τη λέξη φαλός (=λευκός) και το ρήμα φαλίσκομαι (=λευκάνω, αφρίζω), λέξεις σχετικές με το άπλετο άσπρο φως που χύνει στα γεγονότα. Τέλος, μια παρακινδυνευμένη υπόθεση θα ήταν η τυχόν σύνδεσή του με τη λέξη φαλλός, δεδομένου ότι είχε — όπως εξάγεται από κάποια συμφοραζόμενα — μια ροπή προς την ομοφυλοφιλία.

Πινάκιον (P)ina(c)i(u)m). Η περίπτωση αυτού του δούλου είναι η πλέον ενδιαφέρουσα. Το όνομά του είναι αβέβαιο, καθώς υπάρχει σε πολύ φθαρμένη μορφή μόνο στον τίτλο της δεύτερης σκηνής της τέταρτης πράξης. Ο πρώτος που ανακάλυψε τα ίχνη του ονόματος αυτού από το εξαιρετικά φθαρμένο χειρόγραφο A ήταν ο Studemund. Η αποκατάσταση οφείλεται όμως στον Schöll. Το όνομά του⁵⁰ αναφέρεται άμεσα στο *Pinacium*, τη λατινική μορφή της λέξης *πινάκιον*, με διπλή σημασία: α) «καταστιχο», κατάλληλο για ακόλουθο που σημείωνε τις κοινωνικές υποχρεώσεις και τα ονόματα των φίλων του αφέντη του⁵¹ και β) «εικόνα», εφαρμοσμένο σε άνθρωπο όμορφο, σαν ζωγραφιά. Ο Fay⁵² απορρίπτει τη δεύτερη εκδοχή. Όπως ορθά παρατηρεί

Κερθία: IG XII (5) 1076, 10 και σε τρεις κόπια, από την Εύβοια· πρβ. *LGN*, I, σ. 454· III A, σ. 443· III B, σ. 416. Στην Αρχαία Ελλάδα υπήρχαν επίσης τα παρακλήσια ονόματα: Φνίς, Φνίσις (Μένανδρος βλ. Kock, III, 79. 184. 206), Φνίπιπος, Φνίσις ('Αλεξίς, απόσπ. 221· βλ. Kock, II 378), Φνίσιος, Φνίσις, Φνίσιος, Φνίσις Φνιάδας, Φνίσιος, Φνίσις και Φνίσιον (Μένανδρος βλ. Kock, III, 142· Αθήναιος, XIII, 567c)· πρβ. *LGN*, I σ. 453-4· III A, σ. 443-4· III B, σ. 416-7. Στα λατινικά υπήρχαν τα: Φανία (Phania)-*Andria* ή *Heautontimorumenos* και Φάνιον (Phanium)-*Phormio*· Μελέαγρος: *Παλ. Ανθ.*, XII, 82). Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί πως με το όνομα Φανός υπάρχει ένας σαρφάντης στους *Ίσπης* του Αριστοφάνη (στ. 1256).

47. F. Schöll, *ό.π.*, σ. XXXVIII· F. Bechtel, *Att. Fr.*, σ. 120· L. Burlitt, *ό.π.*, III, σ. 224· F. R. Merrill, *ό.π.*, σ. 69· K. Schmidt, *Hermes*, *ό.π.*, σ. 199-200· A. E. Sonnenschein, *ό.π.*, σ. 61.

48. Πρβ. το στίχο 313 *advorsum venire*.

49. Αντίστοιχα είναι τα ονόματα Λαμπαδίων (Lampadio) και Λαμπαδίσκος (Lampadiscus)-*Cistellaria*.

50. Ως κύριο όνομα δεν υπάρχει. Παρακλήσια είναι τα: Πίναξ (*SEG*, XXIX, 196, 32) και Π(ε)ινάκιος (πολύ συχνό)· πρβ. *LGN*, II, σ. 367.

51. F. R. Merrill, *ό.π.*, σ. 69.

52. E. W. Fay, *ό.π.*, σ. 248.

ο *Mosca*⁵³, η λέξη *πινάκιον* (υποκοριστικό του *πίναξ*)⁵⁴ σημαίνει επίσης «πινακάκι», αλλά και «πιάτο». Επίσης τονίζει ότι ο Πινάκιον δεν είναι ο ίδιος το πινακάκι ή το πιάτο, αλλά ο άνθρωπος που φέρνει τα πιάτα ή αυτός που γράφεις στο πινακάκι, όπως θα άρμοζε σε ένα δούλο. Με άλλα λόγια, δεν αποδίδει τη σημασία του ονόματός του σε κάποιο δικό του χαρακτηριστικό, αλλά στις υπηρεσίες που οφείλει να παράσχει.

Γενικά, δεν συνηθίζεται η κατάληξη *-ium* για ανδρικό όνομα⁵⁵, όμως το ίδιο ακριβώς όνομα φέρει ένας νεαρός δούλος (*Puer*) της κωμωδίας *Stichus*⁵⁶, ο οποίος παρουσιάζεται επίσης ως άνθρωπος με κακό χαρακτήρα, στοιχείο που έχει οδηγήσει τους περισσότερους εκδότες να το αποδεχθούν. Εντούτοις, υπάρχουν κάποιοι, όπως ο Lorenz, ο Ramsay, ο Ritschl, ή ο Riley⁵⁷, οι οποίοι τον αναφέρουν απλώς ως «*puer*» ή «*advorsitor*», δίχως

53. B. Mosca, *ό.π.*, σ. 28.

54. Η πρώτη αναφορά στη λέξη *πίναξ* ανάγεται στον K. Schmidt, *Hermes*, *ό.π.*, σ. 379. Ο ίδιος μελετητής επισημαίνει πως το παλαιότερο όνομα Λειχοντίναξ (στη *Βατραχομομομαχία* και τον Αλκίφρονα, III, 44), καθώς και τα μεταγενέστερα Πίνακας και Πινάκαστογος (βλ. Pape-Bens) δεν έχουν καμία σχέση με το εν λόγω.

55. Όπως αναφέρει ο B. L. Ullmann, *ό.π.*, σ. 61-2, η κατάληξη *-ium* είναι υποκοριστική και επισημαίνει πως αφορά κυρίως σε γυναικεία πρόσωπα: δέκα *etaires*, τέσσερις *ancillae* μία *tibicina*, δύο *puellae* και μία *virgo* (όσον αφορά στον Πλαύτο). Τον κατάλογο αυτόν πρώτος συνέταξε ο F. Leo, *Plautinische Forschungen*, σ. 107 κ. εξ.· πρβ. Fr. Ritschl, *Opuscula*, *ό.π.*, III, σ. 303 κ. εξ. Ας αναφέρουμε αυτές τις ηρωίδες: Αδελφάσιον (*Adelphasium*)-*Poenulus*, Ακροτελεύτιον (*Acroteleutium*)-*Miles gloriosus*, Αστάφιον (*Astaphium*)-*Truculentus*, Γλυκέριον (*Glucerium*)-*Andria*, Γυμνάσιον (*Gymnasium*)-*Cistellaria*, Ελεύσιον (*Eleusium*)-*Aulularia*, Ερώτιον (*Erotium*)-*Menaechemi*, Ηδύλιον (*Hedylium*)-*Pseudolus*, Κροκώτιον (*Crocotium*)-*Stichus*, Πιθήκιον (*Pithecium*)-*Truculentus*, Πλανήσιον (*Planesium*)-*Curculio*, Σελήνιον (*Selenium*)-*Cistellaria*, Στεφάνιον (*Stephanium*)-*Stichus*, Στεφανισκίδιον (*Stephaniscidium*)-*Stichus*, Φάνιον (*Phanium*)-*Phormio*, Φιλαίνιον (*Philaenium*)-*Asinaria*, Φιλοκομάσιον (*Philocomasium*)-*Miles gloriosus*, Φιλώτιον (*Philotium*)-*Hecyra*, Φοινίκιον (*Phoenicium*)-*Pseudolus*, Φρονήσιον (*Phronesium*)-*Truculentus*. Υπήρχε τέλος μια κωμωδία του Καικιλίου, η Χρύσιον (*Chrysiium*).

56. Όπως αναφέρει ο K. Schmidt, *Hermes*, *ό.π.*, σ. 379, υπήρχε σύγχυση ήδη από την αρχαιότητα ως προς το φύλο του προσώπου αυτού, ως εκ τούτου στον κατάλογο της κωμωδίας *Stichus* αναφέρεται λανθασμένα ως πόρνη. Με το ζήτημα αυτό ασχολείται ο Fr. Ritschl, *Comoediae*, *ό.π.*, Bonn, 1850, II, σ. XI, ο οποίος αναφέρει ότι στα χειρόγραφα Α και Β υπάρχει κάποια σύγχυση ανάμεσα σε δύο πρόσωπα του έργου: τον *Pinacium* (*puer*) και την *Pamphila* ή *Pinacium*, η οποία μαζί με την *Philumena* ή *Panegyris* χαρακτηρίζονται ως αδελφές (*sorores*). Ο μελετητής απορρίπτει το δεύτερο όνομα και των δύο αυτών ηρωίδων, θέτοντάς το εντός αγκυλών. Ο ίδιος μελετητής (*Opuscula*, *ό.π.*, III, σ. 309) μάς πληροφορεί ότι παλαιότερα πιστευόταν πως το όνομα του ήταν Δινάκιον (*Dinacium*).

57. A. O. Lorenz, *ό.π.*, W. Ramsay, *ό.π.*, Fr. Ritschl, *Comoediae*, *ό.π.*, H. Th. Riley, *The Plays of Plautus*, London, 1912, στον κατάλογο των προσώπων.

όνομα. Την ίδια κατάληξη φέρει ακόμα ένας νεαρός δούλος, ο Παίγνιον (*Paignium*), των κωμωδιών *Persa* και *Captivi*.

Εάν δεν υπήρχε το προηγούμενο της άλλης κωμωδίας, τότε θα είχαμε μια σειρά από λέξεις που ταιριάζουν νοηματικά με κάποιο από τα στοιχεία του χαρακτήρα του συγκεκριμένου δούλου. Θα μπορούσε φέρ' ειπείν κάλλιστα να είχε στην ίδια θέση: *Binarius* (=«διπλός» ή «αυτός που περιέχει δύο πράγματα») ή *Cinaedus* (=«κίναιδος», είτε με την ίδια έννοια που έχει στα νέα ελληνικά, είτε ως ένα είδος ψαριού, γεγονός που θα τον προσέγγιζε στο όνομα του Τρανίωνα, ως ξιφία) ή *Linarius* (=«λινουργός», σχετικό με τον Τρανίωνα, ως βυρσοδέψη). Μια τελευταία πρόταση θα ήταν *Vinacius*, σχετικός δηλαδή με το κρασί.

Προτιμότερη λύση θα ήταν ίσως αυτή του *Pinarius* (Π(ε)ινάριος)⁵⁸, μια άμεση αναφορά στους ομώνυμους ακολούθους του Ηρακλή, θεό τον οποίο πολύ συχνά επικαλούνται διάφορα πρόσωπα μέσα στο έργο, έστω και στην παγιοποιημένη έκφραση *mehercle*. Δύο οικογένειες πατρικίων⁵⁹ ήσαν υπεύθυνες για τη λατρεία του, οι *Potitii* και οι *Pinari*, ως *sollemne familiae ministerium*⁶⁰. Αυτό συνέβαινε μέχρι την εποχή του κήνσορα Αρ. Claudius, οπότε και έπαψαν να έχουν σχέση με το συγκεκριμένο θεό για διάφορους λόγους και ανέλαβαν την υπηρεσία αυτή δημόσιοι σκλάβοι. Υπάρχουν δύο ακόμα παραπλήσιες λέξεις της Αρχαίας Ελληνικής, οι οποίες — συνειρμικά — θα μπορούσαν να προσδώσουν κι άλλες αποχρώσεις στο όνομα αυτό. Πρόκειται για το ουσιαστικό *πινάριον*⁶¹, δηλαδή «βιτριόλι» (κάτι που δεν απέχει και πολύ από τη «βιτριολική» γλώσσα που χρησιμοποιεί) και για το επίθετο *πιναρός*⁶², που σημαίνει «ρυπαρός» (κλασσικό για όλους τους δούλους της εποχής). Η εκδοχή του *Pinarius* και ξεπερνά το σκόπελο της κατάληξης

58. Το όνομα αυτό απαντά, όπως προαναφέραμε, σε πολλές επιγραφές: *IG* II², 3807, *Ag.* XV 369, 57· 371, 65· 372, 19· 378, 65· 380, 38 και άλλες.

59. Βλ. J. Carcopino, *Aspects mystiques de la Rome païenne*, 1941. Ο Bohem, *RE*, VIII, στήλη 562-3 αποδίδει την ετυμολογία τους σε δύο ελληνικά ρήματα, *Potitii* <ποτίζω και *Pinari* <πεινώ. Ο D. van Berchem, «Sanctuaires d'Hercule-Melqart», *Syria*, XLIV, 1967, σ. 307-338, ερμηνεύει τους *Potitii* ως οι «θρησκόληπτοι». Νομίζουμε ότι ίσως πρέπει να ερμηνευθούν αυτά τα ονόματα ως εξής: «αυτοί που διψούν» & «αυτοί που πεινούν»· πρβ. D. Mantzilas, *Les divinités dans l'oeuvre poétique d'Ovide* Diss. Paris, 2000, Lille, 2002, σ. 621.

60. Λιβ., I, 7, 14· πρβ. *CIL* VI, 313· Βεργ. και Σέρβ., *Aen.*, VIII, 269· Πλούτ., *Ρωμ. Ζητ.*, 60· Βαλ. Μάξ., I, 2, 2· Διον. Αλικ., *Ant. Rom.*, I, 40, 4 κ. εξ. Πρβ. Schwieger, *Römische Geschichte*, I, σ. 353 sq.· Th. Mommsen, *Römische Forschung*, I, σ. 116· K. Latte, *Römische Religionsgeschichte*, σ. 213, υποσ. 3· F. Münzer, *RE*, XX, στήλη 1395.

61. Απαντά άπαξ στο Διοσκουρίδη, 5, 114.

62. Πρβ. π.χ. Ευριπ., *Ἡλέκτρ.*, 183· Κρατίν., *Ἄδελφον*, 115· Ησύχ., s. v.

-ium και απαντά συχνά στην αρχαιότητα. Επιπλέον ο χαρακτηρισμός «πεινασμένος» ή ακόμα και «πειναλέος» θα ταίριαζε εκπληκτικά σε δούλο της εποχής, δεδομένου ότι η θέση των περισσοτέρων από αυτούς ήταν ιδιαίτερα δεινή.

Σφαιρίων (Sphaerio). Η προέλευση του ονοματός του ανάγεται στη λέξη σφαίρα⁶³, που αντιστοιχούσε στο γνωστό παιχνίδι «τόπι», ταίριαζε επομένως ηλικιακά σε πολύ νεαρό δούλο. Υποθέτουμε ότι το όνομά του ίσως να σχετίζεται και με την ταχύτητα του συγκεκριμένου παιχνιδιού, καθώς ο Σφαιρίων καλείται να εκτελέσει μια αποστολή, όσο το δυνατόν πιο γρήγορα. Η παρουσία του είναι έτσι πολύ σύντομη, αλλά χαρακτηριστική. Οφείλουμε να σημειώσουμε πως το όνομά του διασώζεται χάρη σε μια πολύ έξυπνη διόρθωση του Seyffert⁶⁴, δίχως όμως οι μελετητές να έχουν καταλήξει με βεβαιότητα ότι η πρόταση αυτή ισχύει⁶⁵. Κάποιοι εκδότες, όπως ο Ritschl, ο Ernout ή ο Leo, δεν αποδέχονται τη διόρθωση και αναγράφουν το πρόσωπο αυτό απλώς ως «Puer» (=νεαρός δούλος), όπως ακριβώς αναφέρεται στο χειρόγραφο D².

Τέλος, υπάρχει μια σειρά από δούλους, οι οποίοι εμφανίζονται στη θεατρική σκηνή ως βουβά πρόσωπα⁶⁶. Πρόκειται για τους Pedisequi (=ακλόουθοι), απ τις λέξεις *pes* «πόδι» + *sequor* «ακολουθώ», τους Pueri (=νεαροί δούλοι) και τους Lorarii⁶⁷ (= μαστιγοφόροι), από τη λέξη *lorum* ή *lorus* «μαστίγιο». Οι τελευταίοι είναι οι δούλοι που χτυπούν άλλους σκλάβους με

63. Υπάρχουν μόνο τα παρεμφερή ελληνικά ονόματα Σφαῖρος (24 φορές σε επιγραφές) και Σφαῖρας· πρβ. *LGPN*, I, σ. 417· II, σ. 411· III, A, σ. 408· III B, σ. 388, αλλά και το ρωμαϊκό Sphaerus (*CIL* I, 1074).

64. Seyffert, στίχος 419 *egredere, Sphaerio?*

65. Τα χειρόγραφα δίνουν τα εξής: *egrederes? perii B¹, egredereis peri B², egrederes perio CD* (πρβ. το κριτικό υπόμνημα της έκδοσης του Ernout, σ. 41).

66. Για τη λειτουργικότητα αυτών των προσώπων στις ρωμαϊκές κωμωδίες, βλ. P. B. Corbett, «The Scurra in Plautus», *Eranos*, LXVI, 1968, σ. 118-131· G. E. Duckworth, «The Unnamed Characters in the Plays of Plautus», *CP*, XXXIII, 1938, σ. 267-282· H. W. Prescott, «Three Puer Scenes in Plautus and the Distribution of Roles», *JISCP*, XXI, 1910, σ. 31-50· Ιδίου, «Inorganic Roles in Roman Comedy», *CP*, XV, 1920, σ. 245-281· Ιδίου, «The Doubling of Roles in Roman Comedy», *CP*, XVIII, 1923, σ. 23-4· Ιδίου, «Silent Roles in Roman Comedy», *CP*, XXXI, 1936, σ. 97-119· XXXII, 1937, σ. 193-209· O. L. Wilner, «The Character Treatment of Inorganic Roles in Roman Comedy», *CP*, XXVI, 1931, σ. 264-283.

67. Αναφέρονται στην επικεφαλίδα της σκηνής V. 1., από τα χειρόγραφα B και D. Οι Pueri (II. 2) και οι Pedisequi (II. 3) δεν αναφέρονται στα χειρόγραφα, υπονοούνται όμως ευκρινώς από τα συμφραζόμενα και γι' αυτό βρίσκονται στον κατάλογο με τα πρόσωπα.

το μαστίγιο, κατόπιν διαταγής του αφέντη τους, έτσι ώστε να κρατούν το σπίτι του σε τάξη⁶⁸.

II. ΟΙ ΕΤΑΙΡΕΣ. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός πως και οι τρεις ηρωίδες του έργου είναι — αποκλειστικά και μόνο — εταίρες⁶⁹ (στον κατάλογο των προσώπων χαρακτηρίζονται ως *meretrices*⁷⁰). Η διαφορά μεταξύ τους είναι ότι η Φιλημάτιον και η Δέλφιον έχουν τρυφερά ονόματα, ταιριαστά σε δύο κοπέλες γεμάτες κάλλη, ενώ η Σκάφη καταγράφεται από τον ποιητή ως μια ηλικιωμένη και ξεπεσμένη αλκοολική γυναίκα. Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι η συνολική παρουσία και των τριών γυναικών μέσα στο έργο περιορίζεται σε πολύ λίγες σκηνές⁷¹.

Φιλημάτιον (*Philematium*). Η πρώτη εταίρα είναι η Φιλημάτιον. Το όνομά της⁷² σημαίνει «φιλάκι», άλλως πως «αυτή που της αρέσουν τα φιλιά» Schmidt, ακολουθούμενος από όλους τους μελετητές⁷³. Προέρχεται μάλιστα από τη λέξη *φίλημα* (Morris, Mosca)⁷⁴. Παρά το γεγονός ότι εμφανίζεται

68. Πρβ. E. P. Morris, *ό.π.*, σ. 66.

69. Πρβ. σχετικά H. Hauschild, *Die Gestalt der Hetäre in der griechischen Komödie*, Diss. Leipzig, 1933· K. Schneider, «Hetairai», *RE*, VIII, Stuttgart, 1913 στήλ. 1331-1372· E. Schumann, «Die Charakteristik der Hetären in den Komödien der Plautus als Widerspielung inter sozialen Stellung», *AAntHung*, XXXIII, 1990-2, σ. 279-285.

70. Για περισσότερες πληροφορίες, πρβ. D. Gilula, «The Concept of the *Bona Meretrix*. A Study on Terence's Courtesans», *RFIC*, CVIII, 1980, σ. 142-165.

71. Η χαρακτηρισλογία των γυναικών παρουσιάζει αρκετή ποικιλία στα έργα του Πλάτου. Για τη σημασία κάθε χαρακτηρισμού, αλλά και γενικότερα για τους ρόλους που υπάρχουν στα έργα του ποιητή, πρβ. L. E. Benoist, *De personis muliebribus apud Plautum*, Diss. Paris, 1862· G. Cziky, «Plautus' Frauengestalten», *Budapesti Szemle*, IV, 1882, σ. 1-31· M. W. Gerdes, *Women in Performance in Plautus*, Diss. North Carolina, 1995· A. M. Mack, *Mulieres comicae. Female Characters in Plautus and his Predecessors*, Diss. Harvard, 1967 (περίληψη στο *HSCP*, LXXII, 1967, σ. 395-7)· M. Michel, *Etude sur condition des femmes dans le théâtre de Plaute*, Diss. Bruxelles, 1941· I. M. Packman, «Feminine Role Designations in the Comedies of Plautus», *AJPh*, CXX, 2, 1999, σ. 245-258· G. Pescatori, «I difette delle donne in Plauto e Terenzio», *La Nostra Scuola*, X-XII, 1900· E. Schumann, *Die soziale Stellung der Frau in den Komödien des Plautus*, Diss. Leipzig, 1975.

72. Λουκιαν., *Ἐταιρ. Διάλ.*, XI, 2· πρβ. Αριστοτίν. I, 14· *IG* II², 841· 4471-2· 8413· XII (9), 1148· *CIG* I, 506· III, 4397· 7007· *BCH*, XX, 163 n. 32· *CIL* I, 1011· 1014· 1205· 1036· 1095· 1205 και άλλα πολλά· πρβ. *LGPN*, I, σ. 460· II, σ. 447· III A, σ. 449. Ως κύριο όνομα ήταν συχνό στην Κάτω Ιταλία και την Σικελία. Παραπλήσια είναι τα ονόματα Φιληματίς (2 φορές: *LGPN*, III B, σ. 421) και *Philema* (*CIL* I, 1207· II suppl. 2252 κλπ.).

73. K. Schmidt, *Hermes*, *ό.π.*, σ. 200.

74. E. P. Morris, *ό.π.*, σ. XXI· B. Mosca, *ό.π.*, σ. 27.

πολύ λίγο, είναι από τις πιο γοητευτικές φιγούρες του Πλάτου: δεν είναι μια απλή σταίρα, η οποία προσπαθεί πάση θυσία να πλουτίσει· πρόκειται περισσότερο για μια νέα κοπέλα, απλή και κοκέτα, αλλά και ευγνώμων για την απελευθέρωσή της από τον Φιλολόχη.

Σκάφη (*Scapha*). Δεύτερη ηρωίδα είναι η υπηρέτρια της προηγούμενης⁷⁵. Ο Schmidt⁷⁶ πιστεύει ότι το όνομα της σημαίνει «κύπελλο κρασιού», στηριζόμενος στην έννοια που έχει το υποκοριστικό σκάφιον⁷⁷, επισημαίνει δε τη ροπή της στο ποτό, χαρακτηριστικό και άλλων ηλικιωμένων γυναικών στον Πλάτο⁷⁸. Την άποψη αυτή ασπάζεται και ο Merrill⁷⁹, ο οποίος επισημαίνει και τη δεύτερη σημασία της λέξης σκάφιον, «μικρό σκάφος». Θα προσθέταμε το ίδιο και για τη λέξη σκαφίς⁸⁰, αλλά και για την ίδια τη λέξη σκάφη⁸¹. Πολύ παλαιότερα από τον Merrill, ο Fay⁸² αναφέρει πως η ελληνική λέξη λέμβος, υποδηλώνει αφενός ένα καράβι αντίστοιχο του σκαφίου⁸³, αφετέρου έναν άνθρωπο κόλακα και παράσιτο⁸⁴ (ό,τι ακριβώς είναι η συγκεκριμένη ηρωίδα). Προχωρώντας λίγο πιο πέρα, υποστηρίζει πως πρόκειται για μια γυναίκα που μιλά πολύ⁸⁵. Ο Bechtel⁸⁶, από τη μεριά του, πιστεύει πως το όνομά της είναι επαγγελματικό, δεν καταλαβαίνουμε όμως με ποιον τρόπο θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως τέτοιο.

75. Ως κύριο όνομα δεν απαντά πουθενά αλλού. Υπάρχει, ωστόσο, παραπλήσιο ανδρικό όνομα, Σκάφων· πρβ. *LGPN*, I, σ. 408· II, σ. 399 και γυναικείο, Σκαφίς (*CIL* X, 1029)· πρβ. *LGPN*, III A, σ. 397.

76. K. Schmidt, *Hermes*, ό.π., σ. 206.

77. Αθήν., IV, 142d. XI, 475c. Πλάτ., *Bacch.*, 70· *Stich.*, 693. Σε αυτά τα κείμενα, η λέξη *scaphium* σχετίζεται με τη λέξη *cantharus*. Υπάρχει ένα αρσενικό όνομα με κάποια συνάφεια, το Σκάφων· πρβ. F. Bechtel, *Griechische Spitznamen*, σ. 72.

78. Τούτο διαφαίνεται στο στίχο 238 *Nam neque edes quicquam neque bibes* (=γιατί, ούτε θα τρως τίποτα, ούτε θα πίνεις). Παρόμοια ετυμολογική πρόβλεψη έχει η Κανθάρα (*Canthara*)-*Epidicus*, ενώ ανάλογα χαρακτηριστικά έχει και η Λέαινα (*Leaena*)-*Curculio*).

79. F. R. Merrill, ό.π., σ. 68.

80. Πρβ. *Παλ. Ανθ.*, VII, 214.

81. Αριστοφ., *Ίππ.*, 1315· Πολύβ., I, 23, 7. Στα λατινικά υπήρχε η αντίστοιχη λέξη *scapha*, με την ίδια σημασία.

82. E. W. Fay, ό.π., σ. 249.

83. Πρβ. Νόν. Μάρκ., σ. 535 *Scaphae sunt naviculae quae maiores naves conuectuntur*.

84. Για την έννοια αυτή, βλ. Αναξανδρίδ., *Όδυσσ.*, II, 7 *όπισθεν άκολουθεί κόλαστιω; λέμβος επικέκληται*.

85. Για την έννοια αυτή, «scant of speech», ο Fay βασίζεται σε μια παροιμία του Μενάνδρου στον Ζηνόβιο, *Geni.*, 95 = Leutsch, *Corpus Pavoem*, Gr., I, σ. 158 *συστομώτερος σκάφης*.

Η λέξη «σκάφη» πάντως διατηρεί από την αρχαιότητα τη σημασία που έχει και σήμερα, όπως φαίνεται από την έκφραση *την σκάφην σκάφην λέγειν*, «λέει τα σύκα σύκα και τη σκάφη σκάφη». Πιστεύουμε, λοιπόν, ότι ο Πλάυτος, εμπνευσμένος από αυτή την παροιμία, αποδίδει στη γερόντισσα το χαρακτήρα της γυναίκας που μιλά ευθαρσώς και αποκαλύπτει την αλήθεια. Είναι η μόνη από όλους τους δούλους του έργου που διανύει την τρίτη ηλικία. Είναι η γερασμένη εταίρα και προαγωγός⁸⁷, η οποία κολακεύει και παράλληλα ψέγει τη Φιλημάτιον, γεγονός που την καθιστά αντιπαθητική στους θεατές.

Δέλφιον (*Delphinium*). Η τρίτη γυναικεία παρουσία είναι η γλυκιά και ευγενική Δέλφιον. Το όνομά της ίσως είναι υποκοριστικό της λέξης *δελφίς*⁸⁸, είναι δηλαδή το «δελφινάκι», όπως πρώτος υποστήριξε ο Schmidt⁸⁹. Ο ίδιος μελετητής απορρίπτει δύο ετυμολογίες, των Spengel και König⁹⁰, από τις λέξεις *δελφός*, «μήτρα» και *δελφάκιον*, «αιδοίο», αντίστοιχα. Ο Mosca⁹¹, αντίθετα, θεωρεί πως πρόκειται για ένα όνομα που υποδηλώνει τον τόπο καταγωγής, πρόκειται δηλαδή για μια κοπέλα από τους Δελφούς⁹². Τέλος, ο Lorenz⁹³ υποστηρίζει πως το όνομά της προέρχεται από το *Δέλφη* και την υποκοριστική κατάληξη *-ιον*.

III. ΟΙ ΓΕΡΟΝΤΕΣ. Οι τρεις ηλικιωμένοι ήρωες του έργου έχουν κάποια σημαντικά κοινά χαρακτηριστικά: είναι πλούσιοι, φιλοχρήματοι, αλλά και ...αφελείς. Παρασύρονται χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία και είναι ευκολόπιστοι. Ο μόνος αντιπαθητικός είναι ο Τοκογλύφος, λόγω επαγγέλματος.

Θεοπροπίδης (*Theo[r]opides*). Είναι αμφίβολο αν το όνομά του ηλικιωμένου πρωταγωνιστή του έργου είναι Θεοπροπίδης⁹⁴ ή Θεοροπίδης. Το πρώτο

86. F. Bechtel, *Att. Fr.*, σ. 120 κ. εξ.

87. Ο L. Nosarti, «Scapha, l'istigatrice», *RFIC*, CXXIII, 1995, σ. 27-44, την χαρακτηρίζει ως *meretrix* (σ. 28) και *leno* (σ. 30), δίνοντας τις σχετικές παραπομπές.

88. Το όνομα Δελφίς, αποδίδεται σε μια εταίρα στο Λουκιανό, *Ἐταιρ. Διάλ.*, XIV και την επιγραφή *IG II², 11052*. Υπάρχει μια σειρά από παρεμφερή ονόματα, όπως Δέλφισ, Δελφίς, Δελφίων, Δελφός, Δελφίας, Δελφική, Δελφικός, Δέλφισ, Βελφίς· πρβ. *LGPN*, I, σ. 121· II, σ. 101· III A, σ. 119-120· III B, σ. 85 & 108.

89. K. Schmidt, *Hermes*, ό.π., σ. 185. Με την ερμηνεία αυτή συμφωνεί και ο L. Burlitt, ό.π., III, σ. 223.

90. A. Spengel, *Bursians Jahresbericht*, XVIII, 1879, σ. 4 κ. εξ.· E. König, ό.π., σ. 22. Την άποψη του πρώτου ασπάζεται με επιφύλαξη και ο F. R. Merrill, ό.π., σ. 68.

91. B. Mosca, ό.π., σ. 27.

92. Πρβ. το παράγωγο *Andria*, από το νησί της Άνδρου, για την ομώνυμη πρωταγωνίστρια του Τερέντιου.

93. A. O. Fr. Lorenz, ό.π., σ. 9.

94. Το όνομα Θεοπροπίδης έχει γίνει αποδεκτό από όλους σχεδόν τους εκδότες από τον Th. Bergk και μετά. Ωστόσο, υπάρχουν κάποιοι μελετητές, όπως ο E. Fraenkel, *Elementi plautini in Plauto* (ιταλ. μτφ. από τον F. Munari), Firenze, 1960, σ. 417, οι

υπερέχει έναντι του δεύτερου, καθώς υπάρχει στα αρχαία ελληνικά⁹⁵, όμως ο Sonnenschein —βάσει μετρικής ανάλυσης⁹⁶— καταλήγει τελικά στο δεύτερο, συνεπικουρούμενος από το γεγονός πως τα ονόματα του Πλαύτου συχνά μοιάζουν με Ελληνικά, δεν είναι όμως αυτούσια. Ο Θεωρωπίδης⁹⁷, λοιπόν, μπορεί να είναι ένα πατρωνυμικό, σχηματισμένο από το Θεωρώπης<θεωρός (= θεατής) + την κατάληξη -ώπης, δηλαδή «αυτός που μοιάζει με θεατή»⁹⁸, όνομα ταιριαστό στο χαρακτήρα του συγκεκριμένου προσώπου. Ο Ussing (τον οποίο ακολουθούν ο Burlitt, ο Fay, ο Ladewig, ο Lorenz, ο Merrill και ο Mosca), δίνει άλλη ετυμολογία, από το θεόπροπος⁹⁹ (= προφήτης) και την πατρωνυμική κατάληξη -ίδης¹⁰⁰, δηλαδή, ο «γιός του προφήτη», κάτι

οποίοι έχουν αμφιβολίες ποια εκδοχή του ονόματος μπορεί να είναι η σωστή. Στο στίχο 784 απαντά η γραφή Theopropides (B), την οποία απορρίπτει κάθετα ο Schmidt (*Herms*, ό.π., σ. 210), καθώς θεωρεί αδύνατη την προέλευσή του από τη λέξη ρωψ, ρωπός (= είδος ευλύγιστου φυτού), αλλά και με μετατροπή του θεωρός σε θεωρός, παρόλο που υπάρχει το προηγούμενο των Λευτυχίδης και Λευτυχίδης.

95. Πausan., X, 9, 2 και επιγραφές που βρέθηκαν στις ανασκαφές της Αθηναϊκής αγοράς (*Ag.* XV 62, 198 [Θεο]προπ[ίδης]· πρβ. *CIG* 3140, 28· *LGN*, I, σ. 217 = *IG* XII (9) 240, 28. Άλλες δύο φορές το βρίσκουμε στη Λάρισα (*BCH* 59, 1935, σ. 66-7 αρ. 3 [18], 37 [47])· πρβ. *LGN*, III B, σ. 193. Ο πληθυντικός Θεοπροπίδαι απαντά στον Διογένη Λαέρτιο, II, 171. Υπάρχουν επίσης τα ονόματα Θεόπροπος (απαντά 25 φορές), Θεοπρόπος (άπαξ), Θεοπροπίδας (4 φορές), Θεωπροπίας (άπαξ), Θεωπροπίδας (άπαξ) και Θεύπροπος (19 φορές)· πρβ. *LGN*, I, σ. 217· II, σ. 220· III A, σ. 205· III B, σ. 193. Ο Fr. Ritschl, *Opuscula*, ό.π., III, σ. 344, αναφέρει πως το Θεωπροπίδης υπάρχει σε τίτλο του Σμυρναίου (*CIG* 3140, 28).

96. Αμφότερα τα ονόματα ταιριάζουν παντού από μετρικής απόψεως, εκτός από το στίχο 784, όπου το *Theopropides* θα κατέστρεφε τα βακχιακό μέτρο, όχι όμως και το *Theoropides*.

97. Την άποψη αυτή προτιμά ο Lachmann, *T. Lucreti Cari: De Rerum Natura libri sex*, Berlin 1871, σ. 313, όπως την αναφέρει ο Ritschl, *Comoediae*, ό.π., σ. XVII και *Opuscula*, ό.π., III, σ. 344. Ο Lachmann, λοιπόν, στηρίζεται στο γεγονός πως το όνομα απαντά με αυτήν την μορφή τέσσερις φορές σε στίχους (δίχως να τους αναφέρει), εννέα φορές σε επιγραφές σκηνών του χειρογράφου B (στίχοι 431, 532, 858, 904, 933, 1041, 1064, 1122) και δύο του A (690, 1064). Ο ίδιος μελετητής υπερθεματίζει υπέρ της συνάφειας με την περίπτωση του ονόματος Λευτυχίδης (βλ. παραπάνω).

98. Πρβ. τους στίχους 427-8, όπου ο Τρανίων υποβάχεται *ludos ego hodie... hic seni faciam* (= Θα παίξω εγώ σήμερα με αυτόν το γέρο), αναφερόμενος στο κωμικό επεισόδιο με το φάντασμα.

99. J. I. Ussing ό.π., σ. 2· L. Burlitt, ό.π., III, σ. 223· E. W. Fay, ό.π., σ. 248· T. Ladewig, «Plautinische Studien», *Philologus*, XVII, 1861, σ. 464 κ. εξ.· A. O. Fr. Lorenz, ό.π., σ. 9· F. R. Merrill, ό.π., σ. 67· B. Mosca, ό.π., σ. 27. Η λέξη θεόπροπος απαντά και ως κύριο όνομα· πρβ. *CIA* I 457· V, 618b, 24 και αλλού.

100. Αντίστοιχος είναι ο *senex* Αρχωνίδης (*Archonides*) στον *Heauton Timoumenos* του Τερέντιου.

που — όπως επισημαίνει ο Mosca — είναι εντελώς αντίθετο με το χαρακτήρα του, ο οποίος δεν διαρίνεται ιδιαίτερα για την αγγινοιά του. Ίσως όμως αυτό να είναι και το ζητούμενο του Πλάτου, να δημιουργήσει δηλαδή κωμική αντίθεση ανάμεσα στο όνομα και την ιδιοσυγκρασία του ήρωα του. Ο Merrill παρέχει διττή ερμηνεία: α) πρόκειται για ειρωνικό επίθετο, καθώς ο δεισιδαίμων και εύπιστος Θεοπροπίδης παραμένει επί μακρόν στο σκοτάδι, όσον αφορά στις μηχανορραφίες του Τρανίωνα, β) είναι μη —ειρωνικό επίθετο, με το Θεοπροπίδη — όπως το μαντείο των θεών — να ενεργεί ως παθητικό όχημα για μια ανώτερη δύναμη, την πανουργία του Τρανίωνα.

Τα χειρόγραφα ¹⁰¹ πάντως παραδίδουν μόνο την εκδοχή *Theopropides* (III, 2· 784· 962· 970 A) ή *Theuropides* (II, 2· III, 1, 2, 3· IV, 2, 3· V, 1, 2· 447· 495· 784· 805· 962· 970· 1128, στα χειρόγραφα της ομάδας P). Μόνο στο χειρόγραφο B υπάρχει το *Theuropides* στους στίχους 784 και 962¹⁰². Τέλος, δύο φορές υπάρχει στην επικεφαλίδα των σκηνών III. 1 & III. 2 το *Theuropides*, βάσει των χειρογράφων B και P, αντίστοιχα¹⁰³. Ο ήρωας αυτός είναι ένας στενοκέφαλος έμπορος, τον οποίον κατατρύχουν η φιλαργυρία¹⁰⁴ του, η δεισιδαιμονίες του και μια πεισματική τάση για εκδίκηση. Κερδίζει, εντούτοις κάποια συμπάθεια, χάρη στην αφέλειά του και τον τρόπο με τον οποίο χειραγωγείται από τα πρόσωπα και τις καταστάσεις. Είναι ο τύπος του γέροντα που νυμφεύθηκε μια πλούσια γυναίκα, δίχως να την αγαπά, επομένως είναι — σύμφωνα με τους κώδικες της κωμωδίας — εξ' ορισμού δυστυχισμένος¹⁰⁵.

101. Η κωμωδία παραδίδεται σε πέντε χειρόγραφα: το Αμβροσιανό παλίμψηστο (A) του 3ου ή 4ου αιώνα μ.Χ. (354 στίχοι), τα τρία «Παλατινά» χειρόγραφα (B, C, D, τα οποία όλα μαζί καταγράφονται ως P), περίπου του 11ου αιώνα μ.Χ. και τον Codex Lipsiensis (F), του 15ου αιώνα.

102. Όπως υποστηρίζει ο K. Schmidt, *Hermes*, ό.π., σ. 210, ένα όνομα Θεου(π)ρωπίδης-Theu(p)ropides δεν θα έβγαζε κάποιο νόημα. Τούτο όμως δεν ισχύει απόλυτα, καθώς υπήρχαν παρεμφερή ονόματα στην Αρχαία Ελλάδα.

103. Τις πληροφορίες αυτές αντλήσαμε από τον G. Lodge, *Lexicon Plautinum*, Leipzig, 1924 / 1933 (Hildesheim 1962²), II, s. v. *Theopropides*.

104. Για το ζήτημα της φιλαργυρίας και των εκπροσώπων της, βλ. E. R. Lehmann, «Der Verschwender und der Geizige: zur Typologie der griechisch-römischen Komödie», *Gymnasium*, LXVII, 1960, σ. 73-90· E. Piazza, *Il tipo del avaro in Plauto e nei principali suoi imitatori*, Foligno, 1887.

105. Πρβ. σχετικά V. A. Esteves, «*Senex as Spouse in Plautus and Terence*», *CB*, XLII, 1966, σ. 73-6· E. Schumann, «Der Typ der *uxor dotata* in den Komödien des Plautus», *Philologus*, CXXI, 1977, σ. 45-65. Ο τύπος του γέροντα που έχει χάσει το μυαλό του για μια νεότερη κοπέλα είναι διαφορετικός· πρβ. F. Concha, «Il motivo del vecchio innamorato in Menandro, Plauto e Terenzio», *Acme*, XXIII, 1970, σ. 81-90· F. Copley, *Exclusus Amator*, Ann Arbor, 1956.

Σίμων (Simo). Το σύνολο των μελετητών πιστεύει πως το όνομά του, που ήταν εξαιρετικά συνηθισμένο στην αρχαιότητα¹⁰⁶, προέρχεται από το επίθετο *σιμός* (στα λατινικά *simus*) «ο έχων την ρίνα πεπλατυσμένην» και κατ' επέκταση «άσχημος», το οποίο συχνά είχε σκωπτική χροιά¹⁰⁷. Από την πλευρά μας θα προτείναμε δύο συνειρμικές εκδοχές: είτε προέρχεται από τον Τελχίνα Σίμωνα, το όνομα του οποίου είχε γίνει παροιμιώδες για άνθρωπο που προκαλεί κακό (πολύ αρμόζον στο συγκεκριμένο πρόσωπο), είτε από τη λέξη *σίμων*, που είναι όνομα βόλου των κύβων¹⁰⁸, ενός διαδεδομένου παιχνιδιού στην αρχαιότητα, χαρακτηριστικό που τον προσεγγίζει στο όνομα του Σφαιρίωνα (εάν και εφόσον το όνομα του τελευταίου όντως ισχύει). Γενικότερα, το όνομα «Σίμων» ήταν στις κωμωδίες τυποποιημένο για γέροντες, χωρίς να σημαίνει πάντοτε κάτι ιδιαίτερο. Ο συγκεκριμένος ήρωας της *Mostellaria* έχει χαρακτήρα κυνικό και πικρόχολο, οπότε —κατά πάσα πιθανότητα— η εξωτερική του εμφάνισή μάλλον δεν θα ήταν ιδιαίτερα κολακευτική.

[Δανειστής] *Danista*. Ο Τυκογλύφος φέρει το κωμικό όνομα Μισαργυρίδης *M(isergyrides)*¹⁰⁹, δηλαδή «αυτός που μισεί το χρήμα» ή «ο γιος αυτού που μισεί το χρήμα» (*Morris, Burlitt, Mosca*)¹¹⁰, από τις λέξεις *μισέω* + *ἀργυρος*, με την πατρωνυμική κατάληξη *-ίδης*. Το λατινικό του όνομα, προέρχεται από το ελληνικό «Δανειστής»¹¹¹. Σύμφωνα με τον *Sonnenschein*, δεν είναι σίγουρο αν αυτό είναι όντως το όνομά του, καθώς απαντά μόνο στο στίχο 568 ή ένα παρωνύμιο, επινοημένο από τον Τρανίωνα. Ο ίδιος ερευνητής

106. Με το ίδιο όνομα υπάρχει πρόσωπο στα έργα *Pseudolus* του Πλάτου και *Andria* του Τερέντιου. Πρβ. Οράτ., *Ars Poet.*, 238. Μόνο μια φορά ταυτίζεται με πρόσωπο νεαρής ηλικίας (*Pall. Inc.*, 2 R στο έργο *Ad Herennium*). Πρβ. F. Bechtel, *Griechische Spitznamen*, σ. 51· K. Schmidt, *Hermes*, ό.π., σ. 207· *LGPN*, I, σ. 407· II, σ. 398-9· III A, σ. 395· III B, σ. 377-9. Παραπλήσια ονόματα είναι τα: Σίμος (*Παλ. Ανθ.*, VI, 310· Σνλλ. *Επιγρ.*, 7417· 7459· 7460 κ. α.), Σιμίων, Σιμίας Σίμος, Σίμον, Σίμμιος, Σίμιος, Σιμίων και άλλα.

107. Πρβ. Πλάτ., *Πολ.*, 474d· Πλούτ., 2, 56c· Πολυδεύκ., II, 73. Ειδικότερα για τη μύτη, το επίθετο *σιμός* είναι αντίθετο του *χρηπός*: πρβ. π.χ. Πλάτ., *Θεαίτ.*, 209c· Ξενοφ., *Συμπ.*, V, 6· Αριστοτ., *Πολιτ.*, V, 9, 7.

108. Εύβουλ., *Ἐν Κυβευτ.*, II, 6.

109. Όπως επισημαίνει ο K. Schmidt, *Hermes*, ό.π., σ. 375, υπήρχαν στην αρχαιότητα κύρια ονόματα με συνθετικό το *ἀργυρο-*, π.χ. Ἀργυρός-Ἀργυρός (*CIC I* ns. III, 837), Φιλάργυρος (*Fick-Becht*, σ. 65), *Antargyrgus* (*CIL* II, 1763) και Ἀργυρίππος (*Argyrippus*)-*Αἰνάρια*. Το άλλο συνθετικό του ονόματος, *μισο-* είναι πολύ συνηθισμένο στις ελληνικές κωμωδίες π.χ. Μισόγνιφος, Μισολάκων, Μισοπύνηρος, Μισόγυγνος και άλλα παρεμφερή.

110. E. P. Morris, ό.π., σ. XXI· I. Burlitt, ό.π., III, σ. 224· B. Mosca, ό.π., σ. 28.

111. Αντίστοιχες περιπτώσεις είναι ο *Poeta* (ποιητής), ο *Sucorphanus* (συκοφάντης), ο *Mastigia* (μαστιγίας) και άλλες.

αναλύει με ποιο τρόπο το πατρωνυμικό Μισαργυρίδης (από τη λέξη μισάργυρος) είναι μια παραλλαγή του Φιλαργυρίδης, το οποίο θα ταίριαζε απόλυτα στο χαρακτήρα του, δεν θα είχε όμως το ίδιο κωμικό αποτέλεσμα. Το πρόθεμα μισ-, όμως, δεν αποκλείεται να αναφέρεται στον ίδιο τον μισητό αυτό άνθρωπο και όχι στη σχέση του με τα χρήματα. Σε αυτή την περίπτωση, η μετάφραση είναι ο μισητός τοκογλύφος¹¹². Ο Spengel, αλλά και ο Schöll που τον ακολουθεί¹¹³, υποστηρίζουν πως αρχικά το όνομά του ήταν *Philaargyrides* και ότι εκ παραδρομής στο στίχο 568 ανεγνώσθη ως Μισαργυρίδης, η υπόθεση όμως αυτή πρέπει να απορριφθεί, καθώς ήδη από την αρχαιότητα ήταν ευρέως διαδεδομένη η άποψη πως ο Πλάτος χρησιμοποιεί επίτηδες το εξεζητημένο αυτό όνομα¹¹⁴. Όσο για την ηλικία του, υπάρχει μια εσωτερική ένδειξη του κειμένου¹¹⁵, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει στο συμπέρασμα πως είναι νεαρός, όμως τούτο δεν θα ταίριαζε σε ένα Τοκογλύφο.

IV. ΟΙ ΝΕΟΙ. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως, ήδη από την αρχαιότητα, η νεολαία ήταν πάντοτε επιρρεπής σε διασκεδάσεις και δε ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για τις συνέπειες των πράξεών της. Οι δύο φίλοι του έργου απολαμβάνουν τα επίγεια αγαθά —ως γόννοι πλούσιων οικογενειών— είναι όμως παράλληλα άνθρωποι με ήθος και καλή ανατροφή, όπως διαφαίνεται από τα λεγόμενα και τις πράξεις τους.

Φιλολάχης (*Philolaches*). Είναι ο αγαπημένος¹¹⁶ της Φιλημάτιον. Το όνομά του είναι άπαξ λεγόμενον, σχηματίζεται ωστόσο κατ' αναλογία προς άλλα υπαρκτά κύρια ονόματα και επίθετα¹¹⁷. Συγκεκριμένα, προέρχεται από τις λέξεις φίλος + λάχος (από το ρήμα λαγχάνω), «αυτός που αγαπά τον κληρό, τον τζόγο», αλλά και «καρδιοκατακτητής», εντελώς συμβατό με τη διασπάθιση της περιουσίας του γλέντια και σαρκικές απολαύσεις. Την ετυμολογία

112. Ο F. R. Merrill, *ό.π.*, σ. 69 αναφέρει και τις δύο ερμηνείες: «Money-hater» (με ειρωνική χροιά) ή «Hate(ful) money (-lender)».

113. Spengel, *Terentius Adelphoe*, σ. 114-5 (στον στίχο 26). F. Schöll, *ό.π.*, σ. XXXVII.

114. Δονάτ., *ad Ter. Adelph.*, I, 1, 1 *per αντίφρασιν ioculariter nomen imponit ut Misargyrides in Plauto dicitur trapezita*.

115. Ο E. A. Sonnenschein, *ad loc.*, αρνείται ορθώς ότι το *adulescens* του στίχου 653 αναφέρεται στην ηλικία του. Το θεωρεί απλώς μια φιλική έκφραση, «καλέ μου φίλε» πρβ. π.χ. Πλάτ., *Pseud.*, 614· *Rud.*, 941a· *Trin.*, 871, 889.

116. Για τον τύπο των ερωτευμένων νέων, βλ. E. Bertin, *De Plautinis et Terentianis adolescentibus amatoribus*, Paris, 1879.

117. Πρβ. τις Αριστοφανικές λέξεις φιλόκυβος, φιλοπότης, φιλοθύτης, φιλόξενος και φιληλιαστής (*Σφήκ.* 75· 79· 82· 88). Ο K. Schmidt, *Hermes*, *ό.π.*, σ. 379, αναφέρει και τα κύρια ονόματα Λαχέμοιρος (*CIA* II, 152b), Λάχης (πρβ. τον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο), Φιλόκληρος (*GIGSerl.* I, 667) και Φιλοκτήμων (*Αριστοφ.*, *Σφήκ.* 1250).

αυτή αποδέχονται σύσσωμοι οι μελετητές. Ο χαρακτήρας του είναι αντιφατικός: αφενός εμφανίζεται ως νέος σκεπτόμενος νέος, με δομημένο λόγο κι επιχειρήματα που αγαπά τους κοντινούς τους ανθρώπους· αφετέρου, ο ποιητής σκιαγραφεί ένα παραστρατημένο νέο, επιρρεπή στα πάθη και το ποτό, ο οποίος δεν έχει το σθένος να αντικρίσει τον πατέρα του¹¹⁸.

Καλλιδαμάτης (Callidamates). Είναι φίλος του προηγούμενου και αγαπημένος της Δέλφιον. Το όνομά του είναι μια επινόηση του Πλάτου, επέκταση του ονόματος Καλλιδάμας¹¹⁹, από τις λέξεις κάλλος + δαμάζω (=αυτός που δαμάζει με την ομορφιά του¹²⁰), ρήμα από το οποίο προήλθε η λέξη δαμάτης¹²¹, όπως πρώτος κατέγραψε ο Crain¹²², άποψη την οποία ασπάζονται και οι υπόλοιποι ερευνητές. Όπως επισημαίνει ο Schmidt, το όνομά του σχηματίστηκε κατ' αναλογία προς το *Aurelius Hylas Hylatis* ή το *Aurelio Damati*¹²³. Ο ποιητής δεν αφήνει πουθενά στο κείμενο να διαφανεί ότι είναι ευειδής, λογικά όμως ο ρόλος αντιστοιχεί σε «jeune premier». Διασκεδάζει με ξέφρενους ρυθμούς, όπως όλοι οι νέοι της ηλικίας του, ενώ παράλληλα προσπαθεί να σώσει την εκτροχιασμένη κατάσταση, γεγονός που τον καθιστά συμπαθή στους θεατές.

Ολοκληρώνοντας την επισκόπηση των ονομάτων, ίσως θα έπρεπε να συμπεριλάβουμε στον κατάλογο και τον Διαπόντιο (Diapontius), τον «υπερω-

118. Πρβ. H.-W. Rissom, *Vater-und Sohnmotive in der römischen Komödie*, Diss. Baltimore, 1940 (Kiel, 1971^a).

119. Το όνομα Καλλιδάμας είναι σχετικά σπάνιο: *IG II²*, 1214· πρβ. *LGN*, I, σ. 244· II, σ. 247· III B, σ. 217. Υπάρχουν όμως και τα παραπλήσια Καλλίδαμος (*LGN*, I, σ. 244· III A, 229· III B, σ. 217, 49 φορές συνολικά) και Καλλιδαμίδας (άπαξ στο *LGN*, III A, σ. 229). Αξίζει να σημειωθεί πως όλοι οι ήρωες που αρχίζουν από Καλ- είναι γέροντες (*senex*, ο χαρακτηρισμός τους): Καλλίας (Callias), Καλλιδημίδης (Callidemides), Καλλικλής (Callicles), Καλλιμαρχος (Callimarchus), Καλλινικός (Callinicus), Κάλλιππος (Callippus), Καλλιφών (Callipho) -όλοι στον *Trinumnus*, εκτός από τον τελευταίο, στον *Pseudolus*. Ο μόνος νεαρός (*adolescens*) είναι ο Καλίδωρος ή Καλίδωρος (Calidorus)-*Pseudolus*.

120. «Casanova» ή «Lady-killer», όπως γλαφυρά αποδίδει το χαρακτήρα του ο F. R. Merrill, *ό.π.*, σ. 68.

121. Όπως από το 'Αδάμας προήλθαν τα υπαρκτά Δαμάστης, Δαμάστωρ ή 'Αδαμάτας (Παυσαν., VI, 14, 11), με τον ίδιο τρόπο από το Καλλιδάμας προήλθε το Καλλιδαμάτης (K. Schmidt., *Hermes*, *ό.π.*, σ. 359). Ο Fr. Ritschl, *Opuscula*, *ό.π.*, III, σ. 314, παραθέτει ως παράλληλη περίπτωση αυτή του ονόματος 'Αντιδάμας (Antidamas)-*Poenulus*. Αρνείται δε ότι υπήρχε όνομα Καλλιδαμάτης (αντόθι, σ. 337).

122. Crain, *Zeitschrift für Gymn. Wes*, XX σ. 477 (στον K. Schmidt., *Hermes*, *ό.π.*, σ. 359).

123. K. Schmidt., *Hermes*, *ό.π.*, σ. 359. Για τα δύο ονόματα, βλ. *CIL V*, 1116 και III, 1047, αντίστοιχα.

κεάνειο» υποτιθέμενο δολοφονηθέντα, ο οποίος παρουσιάζεται από τον Τρανίωνα ότι έχει δήθεν στοιχειώσει το σπίτι, αν και δεν αναφέρεται επίσημα στα πρόσωπα του έργου¹²⁴. Το όνομά του προέρχεται από την πρόθεση δια και το ουσιαστικό πόντος (η θάλασσα, ο ωκεανός).

Είναι εμφανές από όσα προαναφέραμε πως πρόκειται εξ' ολοκλήρου για «ομιλώντα ονόματα»¹²⁵, έχουν δηλαδή κάποια σημασία και υποδηλώνουν κάποιο χαρακτήρα¹²⁶ ή ιδίον του προσώπου, παρατήρηση την οποία έχει ήδη κάνει ορθώς ο Δονάτος¹²⁷. Θεωρεί δε ύψιστο σφάλμα για κάποιον ποιητή να μην καταφέρει, ώστε να ταιριάζει το όνομα με τον χαρακτήρα του προσώπου, εκτός αν το χρησιμοποιεί για να υποδηλώσει το ακριβώς αντίθετο αυτού, ώστε να υπάρξει κωμικό αποτέλεσμα, επιστρατεύει μάλιστα το χαρακτηριστικό παράδειγμα του Μισαργυρίδη¹²⁸. Εξάλλου, όπως συμπληρώνει ο Merrill¹²⁹, είναι ιδίον των *personae* (από το *per-sonare*) «to sound through».

Η Petrone¹³⁰ από την πλευρά της παρέχει στο άρθρο της τη θεωρητική στήριξη σχετικά με την ποιητική και τη λειτουργία των ονομάτων. Υπο-

124. Ο Fr. Ritschl, *Opuscula*, ό.π., III, σ. 309, τον αναφέρει στον αναλυτικό κατάλογο των ονομάτων της ρωμαϊκής κωμωδίας.

125. Ο όρος «Redende Namen» ανήκει στον Ussing, ό.π., σ. 2. Τον ασπάζεται και ο Burlitt, ό.π., III, σ. 223. Η Petrone, ό.π., σ. 39, αναφέρεται σε *nomina loquentia*.

126. Γενικά για τους χαρακτήρες της Ρωμαϊκής Κωμωδίας, μπορεί κάποιος να συμβουλευθεί τα εξής άρθρα: L. Cilliers, «Komödie. Kykers en Karakters», *AC*, XXXVII, 1995, σ. σ. 1-15· J. Donaldson, «The Characters of Plautus», *CR*, XXX, 1877, σ. 1013· W. H. Juniper, «Character Portrayal in Plautus», *CJ*, XXXI, 1936, σ. 276-288· A. Pellegrini, *Del carattere della commedia di Plauto e di due suoi personaggi curiosi*, Bergamo, 1875· W. Wachsmuth, «Von den Charakteren der griechischen Komödie im Plautus», *Athenaeum (Halle)*, I, 1817, σ. 161-176.

127. Δονάτ., *Ad Ter. Adelph.*, I, 1, 1 *Nomina personarum, in comoediis dumtaxat habere debent rationem et etymologiam. Etenim absurdum est, comicum aperte argumenta confingere: vel nomen personae incongruum dare, vel officium quod sit a nomine diversum.*

128. Αυτόθι: ...*et item similia, in quibus summus poetae vitium est, si quid e contrario repugnans diversumque protulerit, nisi per ἀρτίφασιν ioculariter nomen inponit, ut Misargyrides in Plauto dicitur trapezita.*

129. F. R. Merrill, ό.π., σ. 67.

130. G. Petrone, ό.π., σ. 33-70· πρβ. τα θεωρητικά έργα των A. H. Gardiner, *The Theory of Proper Names*, London, 1940· S. Kripke, «Naming and Necessity», στο *Ιδίον, Semantics of Natural Languages*, Dordrecht, 1972 (και σε γαλλική μετάφραση, *La logique des noms propres*, Paris, 1982)· E. Nicole, «Personnage et théorique du Nom», *Poétique*, XLVI, 1981, σ. 200-216· *Ιδίον*, «L'onomastique littéraire», *Poétique*, LIV, 1983, σ. 233-253. Με το θέμα είχαν ήδη ασχοληθεί ο Αριστοτέλης, *Ῥητορ.*, II, 1400b (κυρίως για την τραγωδία), ο Κικέρων, *De Orat.*, II, 257 *Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quam ob rem ita quis vocetur...* (για την κωμωδία), αλλά και ο Κοϊντιλιανός, *Inst. Orat.*, VI, 3,

στηρίζει ότι στη λογοτεχνική γλώσσα η χρήση των κυρίων ονομάτων ήταν πάντοτε μια πράξη ποιητικής δημιουργίας (φανταστικά ονόματα και επινοήσεις) ή προσαρμογής από τον πραγματικό κόσμο στην αλήθεια του κάθε έργου (διασκευασμένα ονόματα). Οι πρακτικές αυτές ονάζονται ήδη στον Όμηρο¹³¹, ενώ από θεωρητικής απόψεως τις μελέτησε ο Πλάτων στο έργο του *Κρατύλος*. Το γεγονός ότι τα ονόματα αυτά «ομιλούν» συμβαίνει για να καταλάβει ο θεατής από το όνομά τους και μόνο το ρόλο που παίζουν στην πλοκή του έργου· το ίδιο ακριβώς λαμβάνει χώρα και με τους παγιωμένους χαρακτηρισμούς, οι οποίοι έχουν ως στόχο να κατηγοριοποιήσουν τα πρόσωπα¹³². Οι τύποι αυτοί, οι οποίοι συμπεριφέρονται βάσει στερεοποιημένων κανόνων, λειτουργούν ως προσωπίο (*maschera*), το οποίο λειτουργεί μεταφορικά σε σχέση με το αληθινό, γίνεται ωστόσο κατανοητό, καθώς τα ελληνικά ήσαν ευρέως διαδεδομένα την εποχή εκείνη¹³³.

Στη συγκεκριμένη κωμωδία, παρατηρούμε πως τα ονόματα των ηρώων είναι σπάνια ή δεν απαντούν πουθενά αλλού. Ο Ussing¹³⁴ κάνει λόγο για ελληνικά ονόματα¹³⁵, κάποια από τα οποία είναι αυτούσια, ενώ κάποια άλλα αποτελούν αποκυήματα της φαντασίας του κωμωδιογράφου. Τούτο μπορεί να ερμηνευθεί με την άποψη πως ο Πλάυτος χρησιμοποιεί αυτά τα συγκεκριμένα ονόματα, για να εντυπωσιάσει τον θεατή και λόγω της ιδιομορφίας και ιδιαιτερότητάς τους να μπορεί ο ακροατής να τα συγκρατήσει στη μνήμη του πιο εύκολα, πρακτική την οποία ακολουθεί και ο Τερέντιος στα δικά του

55-6. Ο τελευταίος, μάλιστα αναφέρεται στην περίφημη ονοματοποιία (*nominum fictio*), δηλαδή το παιχνίδι με τις παρονομασίες υπαρχόντων λέξεων, η οποία μαζί με την αυτούσια μεταφορά λέξεων με κάποια ιδιαίτερη σημασία, χρησιμοποιούνται ως ονόματα κάποιων προσώπων, ακριβώς για να τονίσουν κάποιο χαρακτηριστικό αυτών των τελευταίων (πρβ. G. Petrone, *ό.π.*, σ. 37).

131. Πρβ. C. Calame, «L'antroponimo greco come enunciato narrativo: appunti linguistici e semiotici» στο *Ιδίου*, *Mondo classico. Percorsi possibili*, Ravenna, 1985, σ. 27-37.

132. G. Petrone, *ό.π.*, σ. 39.

133. *Αυτόθι*, σ. 45-6, 69-70· πρβ. C. Questa, «Maschere e funzioni nelle commedie di Plauto», *MD*, VIII, 1982, σ. 9-64· *Ιδίου* - R. Raffaelli, *Maschere prologhi naufragi nella commedia plautina*, Bari, 1984.

134. J. L. Ussing, *ό.π.*, σ. 97.

135. Ο L. Burlitt, *ό.π.*, III, σ. 223, πιστεύει πως πρόκειται για Ελληνικά ονόματα, και μάλιστα Αττικής προέλευσης. Για το σύστημα μεταγλωττισμού των ονομάτων αυτών από την ελληνική στη λατινική γλώσσα, βλ. Fr. Ritschl, «Plautinische Excurse. Latinisierung griechischer Namen durch Vocaleinschaltung», *RhM*, XII, 1857, σ. 99-115· 159-160· 173-7· 639-640.

έργα¹³⁶. Ο ποιητής θέλοντας να δώσει αρχαιοελληνική μορφή στο έργο του, αφενός τοποθετεί τη δράση στην Αθήνα, αφετέρου δημιουργεί ελληνοφανείς λέξεις για τους ήρωές του, οι οποίες, ενώ έχουν προέλευση από την αρχαία ελληνική, είναι —ως επί το πλείστον— φανταστικά δημιουργήματά του.

---

136. J. C. Austin, *The Significant Name in Terence*, Urbana, 1922 (= University of Illinois Studies in Language and Literature, 7, 4).

